

Proiectul comun al Uniunii Europene și Consiliului Europei
“Susținerea eforturilor naționale în prevenirea și combaterea discriminării
în Republica Moldova”, parte a programului Parteneriat pentru Buna Guvernare

Studiu

privind educația incluzivă în Europa și în Republica Moldova:
acomodarea rezonabilă, accesul la educație și nediscriminarea

Elaborat de Frédérique Ast, consultant al Consiliului Europei

Acest document a fost elaborat ca parte a proiectului „Susținerea eforturilor naționale în prevenirea și combaterea discriminării în Republica Moldova” cofinanțat de Uniunea Europeană și Consiliul Europei. Opiniile exprimate în acest document nu pot fi luate în considerare pentru a reflecta opinia oficială a niciuneia dintre părți.

Cuprins

Mulțumiri	4
CAPITOLUL I: STANDARDELE INTERNAȚIONALE ȘI EUROPENE	6
I. Cadrul ONU	6
II. Standardele europene	8
A. Legislația UE	8
B. Convențiile Consiliului Europei	9
C. Jurisprudența CEDO și Comitetului European pentru Drepturi Sociale selectată	11
CAPITOLUL II: CELE MAI BUNE PRACTICI ÎN EUROPA	15
I. AUSTRIA	16
II. BELGIA	16
III. REPUBLICA CEHĂ	17
IV. FINLANDA	18
V. FRANȚA	18
VI. GERMANIA	19
VII. LITUANIA	20
VIII. MUNTENEGRU	21
IX. PORTUGALIA	21
X. SLOVACIA	23
XI. SUECIA	23
XII. REGATUL UNIT	24
CAPITOLUL III: SITUAȚIA ÎN REPUBLICA MOLDOVA	26
I. Cadrul juridic relevant pentru educația incluzivă	27
A. Tratatelor internaționale	28
B. Constituția Republicii Moldova	28
C. Codul educației	29
D. Legislația relevantă	30
E. Dispoziții privind căile de atac	35
F. Actorii principali responsabili de remedierea practicilor discriminatorii	37
II. Educația incluzivă în Republica Moldova	44
A. Incluziunea copiilor cu dizabilități	44
B. Minoritățile lingvistice	48
C. Copiii de etnie romă	49
CAPITOLUL IV: RECOMANDĂRI	51

Mulțumiri

Autorul este recunoscător Oficiului Consiliului Europei la Chișinău și, în mod special, Doamnei Diana Cealic pentru facilitarea misiunii. În timpul misiunii, aceasta a realizat interviuri fructuoase cu membrii personalului și cu Președintele Consiliului pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurării Egalității, Dl Ian Feldman; cu Avocatul poporului pentru drepturile copilului, Dna Maia Bănărescu; cu Directorul General al Biroului Relații Interetnice, Dl Oleg Babenco și cu personalul instituției; cu reprezentanți ai organizațiilor interguvernamentale (UNICEF, Biroul de Cooperare SWISS din Moldova și OHCHR) și ONG-uri active (Keystone Moldova, IPP, Motivație). De asemenea, aceasta s-a întâlnit cu înalți funcționari ai Ministerului Educației, Ministerului Muncii și Protecției Sociale, precum și cu Președintele Comisiei Parlamentare „Comisia pentru cultură, educație, cercetare, tineret, sport și mass-media”, Dl Vladimir Hotineanu. În plus, aceasta a avut schimburi foarte interesante și cu colegii care lucrează pentru diferite organisme de promovare a egalității din Europa. Autoarea ar dori să mulțumească tuturor interlocutorilor pentru cooperarea activă și fructuoasă și pentru ajutorul valoros acordat în vederea elaborării prezentului raport.

„Educația este cea mai puternică armă ce poate fi folosită pentru a schimba lumea”.

Nelson Mandela

Educația de calitate este unul dintre Obiectivele de Dezvoltare ale Mileniului stabilite de ONU. Fiecare an suplimentar de școlarizare îmbunătățește creșterea medie anuală a PIB-ului cu 0,37%¹, contribuind astfel la atenuarea sărăciei și la eradicarea excluziunii și a marginalizării sociale. Incluziunea și echitatea pun bazele educației și învățării de calitate. Sistemele de educație trebuie să fie adaptate copiilor, dizabilității și aspectelor referitoare la sex. Acestea trebuie să ofere medii de învățare sigure, lipsite de violență, incluzive și eficiente pentru toți.

Incluziunea tuturor elevilor și asigurarea faptului că fiecare persoană are o șansă egală și personalizată în ceea ce privește progresul educațional reprezintă în continuare o provocare majoră pentru toate sistemele de învățământ din întreaga lume și din Europa. „Trecerea la moduri de lucru mai incluzive și echitabile necesită schimbări ce țin de cultură în întregul sistem de învățământ”⁽²⁾. Este o schimbare culturală completă care transformă politicile, structurile de învățământ și tiparele comportamentale. În acest sens, o atenție deosebită trebuie acordată grupurilor vulnerabile, cum ar fi copiii romi care se confruntă în mod covârșitor cu situații de discriminare și stigmatizare. O altă provocare se referă la dezinstituționalizarea copiilor cu dizabilități și la integrarea acestora în sistemul de învățământ principal.

Scopul acestui raport este de a identifica unele dintre deficiențele actuale și obstacolele rămase cu care se confruntă Republica Moldova în procesul de transformare oferite de standardele internaționale și europene. Acesta este comandat de Consiliul Europei în cadrul proiectului comun CE și UE „Susținerea eforturilor naționale privind prevenirea și combaterea discriminării în Moldova”. Proiectul se bazează atât pe cercetarea documentară, cât și pe o misiune de cunoaștere desfășurată la Chișinău.

Acest raport descrie mai întâi standardele internaționale și europene referitoare la învățământul nediscriminatoriu și incluziv (I) și oferă exemple de bune practici existente în mai multe țări europene (II). Acesta examinează apoi cadrul juridic actual aplicabil în Republica Moldova, precum și lacunele și deficiențele rămase în ceea ce privește punerea sa în aplicare (III). Proiectul se încheie cu un set de recomandări (IV).

¹ UNESCO, Educația contează, către obiectivele de dezvoltare ale mileniului, 2011; <http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001902/190214e.pdf>

² A. Dyson, A. Howes, A. și B. Roberts Ce știm cu adevărat despre școlile inclusive? O revizuire sistematică a probelor de cercetare. D. Mitchell (ed.), Nevoile educaționale speciale și educația incluzivă: teme majore în educație, 2004, Londra, Routledge

Capitolul I

STANDARDELE INTERNAȚIONALE ȘI EUROPENE

I. CADRUL ONU

Declarația Universală a Drepturilor Omului (UDHR), adoptată în 1948, prevede la articolul 26: „Toată lumea are dreptul la educație”. De atunci, dreptul la educație pentru toate persoanele a fost reafirmat în diverse documente internaționale și europene privind drepturile omului, inclusiv Convenția UNESCO împotriva discriminării în educație (1960), Pactul internațional privind drepturile economice, sociale și culturale (ICESCR, 1966, art. 13-14) și Convenția privind drepturile copilului (CRC, 1989, art. 28-29).

Statele trebuie să ia măsuri pentru a se asigura că educația este în egală măsură accesibilă, disponibilă, acceptabilă și adaptabilă, acordând în același timp prioritate interesului superior al copilului. În Comentariul său General privind articolul 13³, ICESCR face distincția între patru caracteristici interdependente și cheie ale educației, și anume:

1. Disponibilitate: Instituțiile de învățământ trebuie să asigure o protecție suficientă față de elementele exterioare, să aibă materiale didactice adecvate, profesori instruiți, apă potabilă sigură și grupuri sanitare.
2. Accesibilitate: Instituțiile și programele de învățământ trebuie să fie accesibile din punct de vedere fizic și economic tuturor, fără discriminare, implicând, de asemenea, accesibilitate fizică și economică. O parte dintre acestea includ crearea de școli accesibile ca preț și accesibile fie prin tehnologii moderne, fie situate la o distanță fizică sigură pe care elevii o pot parcurge.
3. Acceptabilitate: forma și conținutul învățământului, inclusiv programele de învățământ și metodele de predare, trebuie să fie relevante, adecvate din punct de vedere cultural și de bună calitate.
4. Adaptabilitate: educația cere școlilor să fie flexibile astfel încât să poată răspunde nevoilor elevilor în contextul lor social și cultural specific și să răspundă diferitelor stiluri de învățare.

Această schemă cu patru criterii este un dispozitiv util de analiză a conținutului dreptului de a primi o educație, precum și obligațiile generale ale unui stat parte care rezultă din acesta⁴.

Dreptul la egalitate și nediscriminare este recunoscut în articolul 2 al UDHR și reprezintă un motiv transversal de îngrijorare în diferite documente ONU privind drepturile omului, cum ar fi Pactul internațional privind drepturile civile și politice (ICCPR, art. 26), Pactul internațional privind drepturile economice, sociale și culturale (art. 2) și Convenția privind drepturile copilului (art. 2). Alte tratate aplicabile grupurilor specifice (minorități etnice, femei, persoane cu dizabilități, refugiați și migrantți) sau în contexte specifice necesită ca statul să furnizeze educație fără discriminare. Printre aceste instrumente ale ONU se numără Convenția privind

³ CESCR, *Comentariul General Nr. 13: Dreptul la Educație*, DOC. ONU E/C.12/1999/10, 8 decembrie 1999, alin. 6, 7. A se vedea și Comisia ONU pentru Drepturile Omului, *Raportul Preliminar al Raportorului Special privind Dreptul la Educație*, Doc. ONU E/CN.4/1999/49, 13 ianuarie 1999, (de Katarina Tomasevski); alin. 51–74.

⁴ A se vedea CRC, art. 2; CESCR, *Comentariul General nr. 13: Dreptul la educație*, Doc. ONU E/C.12/1999/10, 8 decembrie 1999, alin. 31

statutul refugiaților (1951, art. 22), Convenția privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială (1975, art. 5 și 7), Convenția privind eliminarea tuturor formelor de discriminare împotriva femeilor (1979, art. 10), Convenția privind protecția drepturilor tuturor lucrătorilor migranți și a membrilor familiilor acestora (1990, art. 30, art. 43-1, 45-1, 12-4) și Convenția privind drepturile persoanelor cu dizabilități (CRPD, 2006, 24)⁵. Dreptul la educație a fost, de asemenea, recunoscut în diferite convenții ale OIM.

Instrumentele privind drepturile omului interzic discriminarea pe mai multe criterii. UDHR, ICESCR și ICCPR acoperă 10 criterii interzise: rasă, culoare, sex, limbă, religie, opinie politică sau de altă natură, origine națională sau socială, proprietate, naștere și alt statut. Această listă de criterii interzise este totuși doar ilustrativă și nu exhaustivă. Termenul „alt statut” are o semnificație deschisă și, prin urmare, discriminarea bazată pe vârstă, gen, dizabilități, stare de sănătate, naționalitate și orientare sexuală, identitate de gen, loc de reședință, poate fi interzisă, în sensul acestor dispoziții.

Dincolo de nediscriminare, dreptul la educația incluzivă este un drept recunoscut din ce în ce mai mult în dreptul internațional⁶. Acesta implică dreptul la educație al fiecărei persoane, indiferent de diferențele individuale, în cadrul sistemului de învățământ de masă și dreptul copiilor cu nevoi educaționale speciale de a primi tot sprijinul suplimentar necesar pentru asigurarea educației efective. Această abordare dinamică „urmărește să abordeze nevoile de învățare ale tuturor [...], cu accent special asupra celor vulnerabili la marginalizare și excludere”⁷. În acest sens, diferențele individuale nu sunt privite ca probleme, ci ca oportunități de îmbogățire a învățării”⁸. Dreptul la educație incluzivă include o transformare a culturii, politicii și practicilor în toate mediile educaționale formale și informale pentru a se adapta cerințelor și identităților diferite ale fiecărui elev și student în parte, împreună cu angajamentul de a elimina barierele care împiedică această posibilitate.

În timp ce CRC îndeamnă statele să extindă asistența pentru a se asigura că persoanele cu dizabilități au acces efectiv la educație, în măsura în care resursele de stat le permit acest lucru (art. 23), CRPD este primul instrument care obligă din punct de vedere juridic, în ceea ce privește educația incluzivă. Aceasta impune statelor să se asigure că persoanele cu dizabilități „pot avea acces la o educație primară și la învățământul secundar inclusiv, de calitate și gratuit, în condiții de egalitate cu ceilalți”.

În conformitate cu articolul 24, alineatul (2) din CRPD, statele părți trebuie să se asigure că:

- ▶ persoanele cu dizabilități nu sunt excluse din sistemul de învățământ general pe baza dizabilității;
- ▶ este prevăzută o acomodare rezonabilă a cerințelor individului;
- ▶ se oferă măsuri de sprijin individualizate eficiente în medii care maximizează dezvoltarea academică și socială, în conformitate cu obiectivul de includere completă.

Statele părți trebuie să ia măsurile corespunzătoare, inclusiv:

- ▶ facilitarea învățării limbajului Braille, a scrierii alternative, a modurilor augmentative și alternative, a mijloacelor și a formatelor de comunicare și orientare și a abilităților de mobilitate și facilitare a sprijinului și a îndrumării reciproce;

⁵ Pentru o privire de ansamblu completă, consultați http://www.right-to-education.org/sites/right-to-education.org/files/resource-attachments/RTE_International_Instruments_Right_to_Education_2014.pdf

⁶ Conferința mondială privind educația pentru nevoi speciale din iunie 1994 este considerată a fi impulsul educației incluzive la nivel mondial. Declarația de la Salamanca privind principiile, politicile și practicile în domeniul educației cu nevoi speciale a apărut în urma Conferinței Mondiale din 1994, care reprezintă un consens mondial privind viitoarele direcții de educare a copiilor cu nevoi speciale. <http://unesdoc.unesco.org/images/0009/000984/098427eo.pdf>

⁷ UNESCO, *Depășirea excluderii prin abordări incluzive în educație: o provocare și o viziune*, Lucrare conceptuală, 2003, 4.

⁸ UNESCO, *Orientări pentru incluziune: asigurarea accesului la educație pentru toți*, 2005, 12

- ▶ facilitarea învățării limbajului semnelor și promovarea identității lingvistice a comunității surzilor;
- ▶ asigurarea faptului că educația persoanelor, în special a copiilor, orbi, surzi, sau surzi și orbi, este oferită în limbile, modurile și mijloacele de comunicare cele mai potrivite pentru individ și în mediile care maximizează dezvoltarea academică și socială. (art. 24 alineatul (3)).

Pentru a asigura realizarea acestui drept, statele părți trebuie să ia măsurile adecvate pentru a angaja profesori, inclusiv profesori cu dizabilități, calificați în limbajul semnelor și/sau Braille, și să instruiască profesioniști și personal care lucrează la toate nivelurile de învățământ. Această formare trebuie să includă conștientizarea privind dizabilitatea și utilizarea modurilor, mijloacelor și formatelor de comunicare, tehnicilor și materialelor educaționale augmentative și alternative adecvate pentru a sprijini persoanele cu dizabilități (art. 24, alin. (4)).

În plus, pentru a se asigura că persoanele cu dizabilități au dreptul la educație, accesibilitatea trebuie așadar abordată, într-un context mai larg, în ceea ce privește, de exemplu, intrările în clădiri și sălile de clasă, scaunele adecvate, grupurile sanitare și transportul la instituția educațională (art. 9).

În plus, negarea unei acomodări rezonabile pentru un elev cu dizabilități constituie o discriminare. Aceasta trebuie înțeleasă ca „modificări și ajustări necesare și adecvate care nu impun o povară disproporționată sau inutilă, acolo unde este necesar într-un anumit caz” – pe care persoanele cu dizabilități au dreptul să le aștepte pentru a asigura „exercitarea pe o bază egală cu alții a tuturor drepturilor omului și libertăților fundamentale” (art. 2).

CRPD a fost ratificată de aproape toate țările europene, precum și de Uniunea Europeană.

II. STANDARDELE EUROPENE

A. Legislația UE

Carta drepturilor fundamentale a UE conține o interdicție de discriminare bazată pe orice criteriu, cum ar fi sexul, rasa, culoarea, originea etnică sau socială, caracteristicile genetice, limba, religia sau credința, opinia politică sau orice altă opinie, apartenența la o minoritate națională, proprietate, naștere, dizabilitate, vârstă sau orientare sexuală. Carta leagă instituțiile Uniunii Europene, dar se aplică, de asemenea, și statelor membre atunci când interpretează și aplică legislația UE.

În conformitate cu Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene, „În definiția și punerea în aplicare a politicilor și activităților sale, Uniunea urmărește să combată discriminarea pe criterii de sex, rasă sau origine etnică, religie sau convingeri, dizabilitate, vârstă sau orientare sexuală” (art. 10).

Din motive istorice, legislația UE împotriva discriminării se referă, în esență, la discriminarea în domeniul ocupării forței de muncă, care este cel mai dezvoltat domeniu al politicii sociale europene. Directiva 2000/43/CE a Consiliului din 29 iunie 2000 de punere în aplicare a principiului egalității de tratament între persoane, indiferent de originea rasială sau etnică (Directiva privind egalitatea rasială)⁹ este așadar singurul text care interzice discriminarea rasială și etnică în domeniul educației în sine. Până în prezent, nu există o jurisprudență a Curții Europene de Justiție care să interpreteze directiva cu privire la educație.

⁹ Directiva 2000/43/CE a Consiliului din 29 iunie 2000 de punere în aplicare a principiului egalității de tratament între persoane, indiferent de originea rasială sau etnică, OJ L 180, 19/07/2000 p. 22

Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene (art. 45), Directiva reformată privind discriminarea de gen (2006/54)¹⁰ și, respectiv, Directiva privind egalitatea în domeniul ocupării forței de muncă (2000/78)¹¹ interzic discriminarea pe criterii de naționalitate, gen, orientare sexuală, credință religioasă, vârstă și dizabilitate, în domeniul ocupării forței de muncă. Învățământul nu este acoperit, ci doar formarea profesională. Formarea profesională a fost definită de Curtea Europeană de Justiție ca „permițând fiecărei persoane să dobândească cunoștințele și abilitățile tehnice necesare pentru a desfășura o anumită activitate și pentru a atinge cel mai înalt nivel posibil de formare, încurajând, în special în ceea ce privește tinerii, avansarea intelectuală și fizică, educația civică și dezvoltarea fizică”.¹²

Moldova este singura țară care are un capitol distinct privind drepturile copilului în Acordul de Asociere cu Uniunea Europeană. În conformitate cu Acordul de Asociere UE-Moldova, părțile sunt de acord să coopereze în vederea asigurării promovării drepturilor copilului (art. 137). Această cooperare trebuie să includă schimbul de informații și cele mai bune practici privind reducerea sărăciei în rândul copiilor, inclusiv măsurile de concentrare a politicilor sociale asupra bunăstării copiilor și de promovare și facilitare a accesului copiilor la educație, precum și punerea în aplicare a măsurilor care vizează promovarea drepturilor copiilor în cadrul familiei și a instituțiilor, precum și consolidarea capacității părinților și a îngrijitorilor pentru a asigura dezvoltarea copilului” (art. 138)¹³.

La nivelul Uniunii Europene, există și numeroase declarații fără caracter obligatoriu privind educația copiilor cu dizabilități, însă nu există o cerință expresă cu caracter obligatoriu din punct de vedere juridic ca statele membre ale UE să aibă o educație incluzivă. De exemplu, în martie 2018, Consiliul European a adoptat o Recomandare privind valorile comune, educația incluzivă și dimensiunea europeană a predării¹⁴.

B. Convențiile Consiliului Europei

Interzicerea discriminării este consacrată în articolul 14 din **Convenția europeană a drepturilor omului (CEDO)**, care garantează egalitatea de tratament în exercitarea celorlalte drepturi stabilite în Convenție și în Protocoalele acesteia. Aceasta se referă la orice criteriu, „cum ar fi sexul, rasa, culoarea, limba, religia, opinia politică sau de altă natură, originea națională sau socială, asocierea cu o minoritate națională, proprietatea, nașterea sau alt statut”. Lista deschisă de criterii protejate a fost interpretată în sens larg de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului pentru a acoperi criterii precum dizabilitatea, starea de sănătate, orientarea sexuală, identitatea de gen, etc.

Prima teză din articolul 2 al Protocolului nr. 1 garantează dreptul individual la educație. În ciuda importanței sale, dreptul la educație nu este totuși absolut. Acesta poate fi supus unor limitări. Cu toate acestea, „nicio restricție nu trebuie să restrângă dreptul în cauză într-o asemenea măsură încât să îi afecteze însăși esența și să îl priveze de eficacitatea sa”. Acestea trebuie să fie previzibile pentru cei în cauză și să urmărească un scop legitim, deși nu există o listă exhaustivă de „scopuri legitime” în temeiul articolului 2 din Protocolul nr. 1.¹⁵

¹⁰ Directiva 2006/54/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 5 iulie 2006 privind punerea în aplicare a principiului egalității de șanse și a tratamentului egal între bărbați și femei în materie de încadrare în muncă și ocupare a forței de muncă (reformare), *OJ L 204*, 26.7.2006, p. 23

¹¹ Directiva 2000/78/CE din 27 noiembrie 2000 de stabilire a unui cadru general pentru egalitatea de tratament în materie de încadrare în muncă și ocupare a forței de muncă, *OJ L 303*, 2.12.2000, p. 16.

¹² CEJ 13 februarie 1985 Gravier c. Ville de Liège, af. 293/83 ; a se vedea și CEJ 1 iulie 2004 Comisia Europeană c. Belgiei, af. C-65/03; CEJ 7 iulie 2005 Comisia Europeană c. Austriei, af. C- 147/03

¹³ https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2014.260.01.0004.01.ENG&toc=OJ:L:2014:260:TOC

¹⁴ [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1528379535771&uri=CELEX:32018H0607\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1528379535771&uri=CELEX:32018H0607(01))

¹⁵ CEDO 10 noiembrie 2005 Leyla Şahin c. Turciei, nr. 44774/98, § 154

Al doilea paragraf al articolului 2 garantează, de asemenea, dreptul părinților de a-și educa copiii în conformitate cu convingerile lor religioase și filosofice. Acesta se aplică tuturor subiectelor și nu doar instruirii religioase. Educația sexuală și etica fac astfel obiectul articolului 2 din Protocolul nr. 1.¹⁶ În plus, dispoziția se aplică atât conținutului învățării, cât și modului de predare.

Protocolul nr. 12 (2000) la CEDO, care nu a fost încă ratificat de toate statele membre ale UE, extinde domeniul de aplicare al interzicerii discriminării, garantând egalitatea de tratament în exercitarea oricărui drept (inclusiv drepturile prevăzute de legislația națională). Conform Raportului explicativ la Protocol, acesta a fost creat din dorința de a consolida protecția împotriva discriminării, considerată a fi un element esențial al garantării drepturilor omului.

Articolul E al **Cartei sociale europene** se inspiră din articolul 14 al CEDO. Aceasta preia principiul nediscriminării care a fost prezentat în Preambulul Cartei sociale europene (în continuare Carta) din 1961 și îl integrează în corpul principal al Cartei. Carta conține, de asemenea, un drept pozitiv la educație, în articolul 17. Statele trebuie să ia „toate măsurile adecvate și necesare” pentru a oferi copiilor și tinerilor „o educație primară și gimnazială gratuită, precum și pentru a încuraja frecventarea în mod regulat a școlii”. Articolul 17 din Cartă garantează, de asemenea, că trebuie asigurat acces egal la educație pentru toți copiii. În acest sens, trebuie acordată o atenție deosebită grupurilor vulnerabile, cum ar fi copiii din minorități, copiii care solicită azil, copiii refugiați, copiii aflați în spital, copiii aflați în îngrijire, adolescentele însărcinate, mamele adolescente, copiii privați de libertate, copiii cu dizabilități etc. Dacă este necesar, ar trebui luate măsuri speciale pentru a asigura accesul egal la educație pentru acești copii. Articolul 10 garantează că trebuie să se asigure accesul egal la formarea profesională, inclusiv la învățământul superior, la ucenicie și la formarea continuă. Articolul 15 garantează în mod special dreptul persoanelor cu dizabilități la educație și la participarea la viața comunității.

Protecția suplimentară împotriva discriminării poate fi găsită în **Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale**. Articolul 4, alineatul (1) al Convenției consacră principiile fundamentale ale nediscriminării și egalității. Părțile la Convenția-cadru se angajează să promoveze egalitatea deplină și efectivă a persoanelor aparținând minorităților, în toate domeniile vieții economice, sociale, politice, publice și culturale, împreună cu condițiile care le vor permite să-și exprime, să-și păstreze și să-și dezvolte cultura, religia, și tradițiile. Articolul 4, alineatul (2) precizează foarte clar că obligațiile unui stat pot necesita, de asemenea, o acțiune afirmativă din partea guvernului și nu doar abținerea de la discriminare. Statele trebuie să adopte, „dacă este necesar”, măsuri de promovare a „egalității depline și efective între persoanele aparținând unei minorități naționale și celor care aparțin majorității”, „ținând seama de condițiile specifice” ale minorităților naționale. Convenția oferă, de asemenea, linii directe pentru libertatea lingvistică și drepturile acestora privind educația. În conformitate cu articolul 14 alineatul (1), părțile se angajează să recunoască faptul că fiecare persoană aparținând unei minorități naționale are dreptul să învețe limba minorității sale.¹⁷

Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare obligă, de asemenea, statele părți să pună la dispoziție educația la toate nivelurile, în limbile regionale sau minoritare relevante și să ia măsuri pentru a asigura predarea istoriei și a culturii pe care limba regională sau minoritară le exprimă (art. 8).

¹⁶ CEDO 25 mai 2000 Jimenez Alonso și Jimenez Merino c. Spaniei; Dojan și alții c. Germaniei (dec.), nr. 51188/99, CEDO 6 octombrie 2009 Appel-Irrgang și alții c. Germaniei (dec.), nr. 45216/07

¹⁷ A se vedea și Carta Europeană a Limbilor Regionale sau Minoritare, care se concentrează asupra protecției și promovării limbilor minorităților

C. Jurisprudența CEDO și Comitetului European pentru Drepturi Sociale selectată¹⁸

1. Etnie

CtEDO a abordat dificultățile legate de educația copiilor romi de la primul său caz reper, cauza *D.H. și alții c. Republicii Cehe*.¹⁹ Acesta a hotărât că statele au obligația pozitivă de a lua măsuri eficiente împotriva segregării.²⁰

Cauzal *D.H.* a implicat plângeri ale solicitanților romi conform cărora copiii acestora având o inteligență medie/peste medie au fost excluși din sistemul de învățământ obișnuit și plasați în școli „speciale” destinate celor cu dificultăți de învățare. Repartizarea copiilor romi în aceste școli s-a bazat pe utilizarea de teste părtinitoare: acestea au fost concepute pentru a testa capacitatea intelectuală, dar nu au fost adaptate pentru persoanele având originea etnică a acestora. Datele statistice au arătat procentul deosebit de ridicat de elevi romi plasați în aceste școli. Curtea a recunoscut discriminarea indirectă prin încălcarea articolului 14 (interzicerea discriminării) al Convenției, coroborat cu articolul 2 (dreptul la educație) din Protocolul nr. 1.

Marea Cameră a Curții Europene a Drepturilor Omului a decis în cauza *Oršuš și alții c. Croației*²¹ că segregarea copiilor romi în clase separate a fost discriminatorie, încălcând articolul 14 (interzicerea discriminării) al Convenției, coroborat cu articolul 2 (dreptul la educație) din Protocolul nr. 1. Aceasta a implicat 14 copii care frecventau școlile primare generale, dar au fost plasați în clase segregate exclusive pentru romi din cauza unor presupuse dificultăți lingvistice. Numai copiii romi au fost plasați în clasele speciale din școlile în cauză. Guvernul croat a atribuit separarea acestora dificultăților lingvistice ale elevilor. Cu toate acestea, nici o legislație de la momentul respectiv nu prevedea un temei juridic pentru astfel de clase separate, testele care determină plasarea în aceste clase s-au concentrat mai puțin pe competența lingvistică decât pe starea psiho-fizică generală, programul educațional urmat ulterior nu a vizat problemele lingvistice și, în cele din urmă, nu existau criterii transparente și clare sau un mecanism de monitorizare pentru verificarea duratei plasării copiilor în clase exclusive pentru romi, lăsând loc unor decizii arbitrare²².

2. Naționalitatea

Dreptul la educație nu conferă dreptul unui străin de a intra sau de a rămâne într-o anumită țară.²³

Cazul *Ponomaryovi c. Bulgariei*²⁴ a vizat doi adolescenți ruși care locuiau în Bulgaria și au fost excluși din învățământul gimnazial. Aceștia au fost obligați să plătească taxe de școlarizare, în timp ce înscrierea în școli era gratuită pentru cetățenii bulgari și pentru anumite categorii de străini, cum ar fi titularii unui permis de ședere permanentă și copiii minori ai lucrătorilor migranți din UE. Curtea Europeană a Drepturilor Omului a constatat că Bulgaria i-a discriminat pe reclamanți pe baza statutului lor de naționalitate și imigrare și a încălcat articolul 14 coroborat

¹⁸ Pentru o prezentare mai detaliată, consultați https://www.echr.coe.int/Documents/Research_report_cultural_rights_ENG.pdf; https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Disabled_ENG.pdf; https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Roma_ENG.pdf; https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_2_Protocol_1_ENG.pdf

¹⁹ CEDO [GC] 21 noiembrie *D.H. și alții c. Republicii Cehe*, nr. 57325/00

²⁰ A se vedea de asemenea CEDO 30 mai 2013 *Lavida și alții c. Greciei*, nr. 7973/10, § 73

²¹ CEDO [GC] 16 martie 2010 *Oršuš și alții c. Croației*, nr. 15766/03

²² A se vedea de asemenea și *Sampanis și alții c. Greciei*, 5 iunie 2008, nr. 32526/05 ; *Sampanis și alții c. Greciei*, 11 decembrie 2012, nr. 59608 ; *Horváth și Kiss c. Ungariei*, 29 ianuarie 2013, nr. 11146/11; *Lavida și alții c. Greciei*, 28 mai 2013, nr. 11146/11

²³ *15 studenți străini c. Regatului Unit*, Decizia Comisiei, 19 mai 1977, nr. 7671/76, Decizii și rapoarte (DR)9, § 4

²⁴ CEDO 28 noiembrie 2011 *Ponomaryovi c. Bulgariei*, nr. 5335/05

cu articolul 2 din Protocolul nr. 1. Curtea a afirmat că dreptul la educație se referă la un serviciu public de o natură foarte specifică, de care nu beneficiază numai utilizatorii, ci mai larg, societatea în ansamblu, a cărei dimensiune democratică implică integrarea minorităților. În cazul în care statele restricționează accesul la „serviciile publice consumatoare de resurse” de către imigranții pe termen scurt și ilegali, acestea pot avea motive întemeiate pentru reducerea utilizării acestor servicii până la un punct, în domeniul educației. Marja de apreciere a statului crește odată cu nivelul de educație, invers proporțional cu importanța educației în cauză pentru cei implicați și pentru societate în general.

3. Limba

Articolul 2 din Protocolul nr. 1 nu specifică limba în care trebuie să se desfășoare educația pentru a se respecta dreptul la educație. Prin urmare, Curtea a exclus dreptul de a obține educație în limba aleasă. Cu toate acestea, dreptul la educație ar fi lipsit de sens dacă nu ar implica dreptul de a fi educat în limba națională sau într-una dintre limbile naționale, după caz²⁵.

Curtea a constatat o încălcare a articolului 2 din Protocolul nr. 1 în cauza *Cipru c. Turciei*²⁶, deoarece nu existau facilități de școală gimnazială în limba greacă pentru ciprioții greci care locuiau în Ciprul de Nord, după terminarea școlarizării primare în limba greacă.

În cazul lui *Catan și alții împotriva Republicii Moldova și a Rusiei*²⁷, Marea Cameră a reiterat faptul că există dreptul de a beneficia de educație într-o limbă națională și a subliniat importanța fundamentală a educației primare și gimnaziale pentru dezvoltarea personală și succesul viitor a fiecărui copil. Rusia a fost condamnată în temeiul art. 2 din Protocolul nr. 1, după plângerile venite din partea părinților și a copiilor care trăiesc în regiunea transnistreană, cu privire la efectele politicii lingvistice adoptate în anii 1992 și 1994 de către regiunea autoproclamată. Acestea au interzis folosirea alfabetului latin în școli și au apelat la evacuarea forțată a profesorilor și elevilor din școlile cu scriere latină. Măsurile de hărțuire au urmat, de asemenea, și după redeschiderea acestora.

Expulzarea temporară a studenților care au cerut administrației universitare să introducă cursuri opționale în limba kurdă constituie, de asemenea, o încălcare²⁸.

Plasarea temporară a copiilor într-o clasă separată, pentru motivul că aceștia nu cunosc bine limba, nu constituie, în sine, o încălcare automată a articolului 14²⁹.

4. Dizabilitate

Cazul *Çam c. Turciei*³⁰ s-a referit la refuzul de a înscrie reclamanta care a fost complet calificată pentru admiterea în calitate de studentă la Academia Națională de Muzică din Turcia, numai din cauza faptului că era oarbă. Curtea a constatat că a avut loc o violare a articolului 14 (interzicerea discriminării) din Convenție, coroborat cu articolul 2 (dreptul la educație) din Protocolul nr. 1. Curtea a considerat că discriminarea pe criteriu de dizabilitate s-a extins și la refuzul de a realiza acomodarea rezonabilă pentru a facilita accesul persoanelor cu dizabilități la educația muzicală, precizând că o astfel de acomodare este vitală pentru exercitarea drepturilor omului. În acest caz, Curtea a recunoscut, de asemenea, existența unui consens în creștere cu privire la importanța

²⁵ Cazul lingvistic belgian, CEDO 23 iulie 1968 [CG], *Cazul "referitor la anumite aspecte ale legilor privind utilizarea limbilor în învățământul din Belgia"* (fond), § 3, Seria A nr. 6

²⁶ CEDO 10 mai 2001 [GC], *Cipru c. Turciei*, nr. 25781/94, CEDO 2001-IV

²⁷ CEDO [CG] 19 octombrie 2012, *Catan și alții c. Republicii Moldova și Rusiei*, nr. 43370/04, 8252/05 și 18454/06

²⁸ CEDO 3 martie 2009, *İrfan Temel și alții c. Turciei*, nr. 36458/02 ; CEDO 12 decembrie 2017, *Çölgeçen și alții c. Turciei*, nr. 50124/07, 53082/07, 53865/07, 399/08, 776/08, 1931/08, 2213/08, și 2953/08

²⁹ *Oršuš și alții c. Croației* [CG], mai sus menționat, § 157

³⁰ CEDO 23 februarie 2016, *Çam c. Turciei*, nr. 51500/08

principiilor fundamentale ale universalității și nediscriminării în exercitarea dreptului la educație. Aceasta a explicat în continuare că educația incluzivă a fost recunoscută ca fiind cel mai adecvat mijloc de a garanta aceste principii fundamentale și că articolul 14 al Convenției trebuie interpretat în lumina cerințelor acestor instrumente în ceea ce privește acomodarea rezonabilă.

Cazul *Enver Şahin c. Turciei*³¹ a ridicat problema accesului în sediul universității, întrucât reclamantul devenise paraplegic în timpul studiilor sale. Curtea a remarcat faptul că autoritățile universitare nu au refuzat pur și simplu accesul reclamantului, ci i-au comunicat că lucrările necesare de adaptare nu pot fi efectuate în termen scurt din cauza fondurilor insuficiente. În ciuda marjei de apreciere acordate autorităților naționale în astfel de chestiuni, Curtea nu a considerat acceptabil faptul că problema accesibilității a rămas în așteptare până când au fost obținute toate fondurile pentru finalizarea întregii serii de lucrări de dezvoltare impuse prin lege. În ceea ce privește propunerea de acordare de asistență personală, Curtea a constatat că, în absența unei evaluări individuale a situației reale a solicitantului, o astfel de măsură nu putea fi considerată rezonabilă în ceea ce privește garantarea autonomiei personale, astfel cum a fost asigurată în temeiul articolului 8, deoarece nu ar lua în considerare nevoia acestuia de a trăi independent și autonom cât mai mult posibil. Astfel, a constatat o încălcare a articolului 14, coroborată cu articolul 2 din Protocolul nr. 1.

5. Religia

În școlile publice, statul nu este obligat să accepte cererile părinților de a-și lua copiii de la cursurile de etică seculară obligatorii care nu corespund sentimentelor lor religioase, atâta timp cât cursurile sunt prezentate într-o manieră neutră. Curtea Europeană a Drepturilor Omului a afirmat că dreptul la educație nu implică „dreptul de a nu fi expus la convingeri contrare celor proprii”³².

În plus, nu există nimic care să împiedice cursurile obligatorii de educație sexuală. Toți elevii vor participa la acestea, chiar și cei ale căror credințe religioase îi împiedică să se implice în comportament sexual³³. Atâta timp cât cursul urmărește să ofere elevilor informații exacte, acesta nu încearcă să îi îndoctrineze pe elevi și nu afectează drepturile părinților de a-și consilia copii în mod diferit³⁴.

În cazul *Osmanoğlu și Kocabaş c. Elveției*³⁵, Curtea a hotărât că refuzul de a scuti doi elevi musulmani de lecțiile de înot mixte obligatorii a respectat articolul 9 (dreptul la libertatea de gândire, conștiință și religie) al Convenției Europene a Drepturilor Omului. Curtea a subliniat faptul că școala joacă un rol special în ceea ce privește procesul de integrare socială a copiilor de origine străină. Astfel, a observat că interesul copiilor pentru o educație deplină, care facilitează integrarea lor socială reușită în conformitate cu obiceiurile și moravurile locale, a avut prioritate față de dorința părinților și că interesul copiilor de a participa la lecții de înot nu era doar de a învăța să înoate, ci în primul rând de a participa la respectiva activitate împreună cu toți ceilalți elevi, fără excepție din cauza originii copiilor sau a convingerilor religioase sau filosofice ale părinților acestora. Curtea a menționat, de asemenea, în acest caz, că autoritățile au oferit reclamanților aranjamente foarte flexibile pentru a reduce impactul participării copiilor la cursurile mixte de înot asupra convingerilor religioase ale părinților lor, cum ar fi permiterea purtării unui burkini.

În cauza *INTERIGHTS c. Croației*³⁶, Comitetul European pentru Drepturi Sociale (CEDS) a declarat că Croația a încălcat articolul 11, alineatul 2 din Carta socială europeană (care obligă statele să

³¹ CEDO 30 ianuarie 2018, *Enver Şahin c. Turciei*, nr. 23065/12

³² CEDO 6 octombrie 2009, *Appel-Irrgang c. Germaniei*, nr. 45216/07

³³ CEDO 7 decembrie 1976, *Kjeldsen, Busk Madsen și Pedersen c. Danemarcei*, nr. 5095/71, 5920/72, 5926/72

³⁴ *A se vedea Id.* la alin. 49–55.

³⁵ CEDO 30 martie 2017, *Osmanoğlu și Kocabaş c. Elveției*, nr. 29086/12

³⁶ Plângerea Nr. 45/2007, Fond, 30 martie 2009, alin. 48, 66

furnizeze facilități educaționale pentru promovarea sănătății) coroborat cu articolul E al acesteia, deoarece programele de educație sexuală folosite pentru a furniza educație pentru sănătate conțineau declarații discriminatorii împotriva homosexualilor. Comitetul a adăugat că educația „nu ar trebui folosită ca un instrument de întărire a stereotipurilor degradante și de perpetuare a formelor de prejudecăți care contribuie la excluderea socială a grupurilor marginalizate din punct de vedere istoric și a celor care se confruntă cu o discriminare integrată”.

În conformitate cu jurisprudența existentă, Comitetul subliniază faptul că Carta nu oferă statelor părți o marjă largă de apreciere atunci când vine vorba de alegerea tipului de școală în care vor promova independența, integrarea și participarea persoanelor cu dizabilități, de vreme ce aceasta trebuie să fie, în mod clar, o școală obișnuită, de masă. Marja de apreciere se aplică numai mijloacelor pe care statele le consideră a fi cele mai potrivite pentru a se asigura că această asistență este oferită.

De asemenea, CEDS a considerat că dreptul la educație al copiilor cu autism și al copiilor cu boli mintale a fost încălcat într-un anumit număr de cazuri ⁽³⁷⁾. De exemplu, într-un caz împotriva Franței, Comitetul a concluzionat că guvernul nu a reușit să realizeze progrese suficiente în ceea ce privește promovarea educației pentru persoanele cu autism, observând că proporția copiilor cu autism care au beneficiat de educație a fost mult mai mică decât a celorlalți elevi și că a existat o „lipsă cronică” a facilităților de sprijin pentru adulții cu autism. Comitetul European a decis, că statele au o obligație afirmativă de a lua măsuri practice pentru a se asigura că copiii cu dizabilități beneficiază de o educație eficientă și aceste măsuri trebuie luate „într-un termen rezonabil, cu progrese măsurabile și într-o măsură compatibilă cu utilizarea maximă a resurselor disponibile”³⁸.

Mai recent, Comitetul European al Drepturilor Sociale a constatat că Belgia a încălcat articolul 15 alin. (1) și (17) din Carta socială europeană³⁹. În Flandra, marea majoritate a copiilor cu dizabilități intelectuale (între 75 și 85%) au fost educați în școli speciale. Conform legislației flamande („Decretul M”), accesul la învățământul obișnuit, de masă a fost deschis doar copiilor care au reușit să urmeze programa comună de bază, excluzându-i astfel pe cei cu dizabilități intelectuale. În plus, aproximativ 1.000 de copii cu dizabilități cu „probleme foarte complexe” au fost scutiți de educație în totalitate. Nu în ultimul rând, majoritatea clădirilor școlare nu erau accesibile (doar 9,9% din școli erau pe deplin accesibile și 20,3% dintre școli erau suficient de accesibile) și nu erau dotate pentru a se ocupa de o gamă variată de elevi.

Comitetul a considerat că cerințele de eligibilitate pentru admiterea în învățământul obișnuit, de masă conform Decretului M se bazează mai degrabă pe noțiunea de „integrare” decât pe cea de „incluziune”⁴⁰. Deoarece guvernul flamand nu a oferit nicio justificare obiectivă și rezonabilă a situației, Comitetul a concluzionat că sistemul său de învățământ, neoferind nicio acomodare rezonabilă, a fost discriminatoriu pe criteriul de dizabilitate intelectuală. Mai mult decât atât, acesta a susținut că toate persoanele cu dizabilități au dreptul la instruire, educație și formare profesională, chiar dacă acest lucru nu este oferit sub formă de școlarizare formală. „Guvernul este obligat să furnizeze informații cu privire la forma de educație acordată acestor copii, fie în contextul centrelor de zi, fie în instituții sau în alt mod”. În absența unor astfel de informații, Comitetul a concluzionat că acest grup de copii a fost discriminat pe baza dizabilității severe a acestora.

³⁷ CEDS 7 decembrie 2003 *Asociația Internațională Autism-Europa c. Franței*, nr. 13/2002 ; CEDS 3 iunie 2008 *Centrul de sprijin al persoanelor cu dizabilități mentale c. Bulgariei*, 41/2007

³⁸ CEDS 4 noiembrie 2003 *Asociația Internațională Autism-Europa (IAAE) împotriva Franței*, nr. 13/2002; A se vedea, de asemenea CEDS 11 septembrie 2013 *Action européenne des handicapés (AEH) împotriva Franței*, nr. 81/2012

³⁹ CEDS 16 octombrie 2017 *Centrul de Promovare a Drepturilor Persoanelor cu Dizabilități Mintale (MDAC) contra Belgia*, nr. 109/2014

⁴⁰ Există o « integrare atunci când elevii trebuie să se încadreze în sistemul principal, în timp ce incluziunea se referă la dreptul copilului de a participa în învățământul de masă și obligația școlii de a accepta copilul ținând seama de interesul superior al copilului, precum și de capacitățile și nevoile educaționale ale acestuia ca preocupare primordială».

Capitolul II

CELE MAI BUNE PRACTICI ÎN EUROPA

În conformitate cu articolul 30 din Carta socială europeană, statele părți se angajează să ia măsuri pentru promovarea accesului efectiv, în special, la educație al persoanelor, care se găsesc sau riscă să se găsească într-o situație de excludere socială sau de sărăcie, precum și a familiei acestora.

Prezentul Capitol oferă o imagine de ansamblu asupra mai multor inițiative luate în diferite țări europene în vederea abordării educației incluzive. Acesta nu este, în nici un caz, cuprinzător și exhaustiv. Informații suplimentare pot fi găsite prin intermediul Agenției Europene pentru Nevoi Speciale și Educație Incluzivă⁴¹, compendiul online al bunelor practici⁴² elaborat de Comisia Europeană și, de asemenea, platformele de colaborare online⁴³ finanțate de către Comisia Europeană, care reunesc profesioniști în educație și formare⁴⁴.

Agenția Europeană pentru Nevoi Speciale și Educație Incluzivă este o organizație independentă care acționează ca o platformă de colaborare pentru ministerele educației, susținută de 31 de țări europene și de instituțiile europene (Comisia și Parlamentul). Scopul său principal este de a le ajuta să își îmbunătățească politica și practica educațională prin combinarea perspectivelor de politică, practică și cercetare pentru a oferi țărilor membre și părților interesate la nivel european informații și îndrumări bazate pe dovezi privind implementarea educației incluzive. Site-ul Agenției prevede contacte naționale, descrierea sistemului țării pentru educație incluzivă, publicații⁴⁵, date, proiecte etc⁴⁶. Această agenție europeană și UNESCO au lansat, de asemenea, site-ul „Educația incluzivă în acțiune: abilitarea profesorilor: abilitarea elevilor”⁴⁷. Acesta face parte din baza de cunoștințe a UNESCO privind predarea și învățarea incluzivă și oferă materiale online, cu un accent special pe politica și practica educației cadrelor didactice.

O altă sursă de informații poate fi găsită în cadrul Proiectului comun UE-CoE „Sprijin regional pentru educație incluzivă”, care a fost pus în aplicare în Albania, Bosnia și Herțegovina, Croația,

⁴¹ A se vedea în special Agenția Europeană pentru Nevoi Speciale și Educație Incluzivă, 2017. Creșterea realizării tuturor elevilor în educația incluzivă: lecții din politica și practica europeană. (A. Kefallinou și V.J. Donnelly, ed.). Odense, Danemarca; A se vedea și rețeaua Eurydice care sprijină și facilitează cooperarea europeană în domeniul învățării pe tot parcursul vieții prin furnizarea de informații privind sistemele și politicile educaționale în 38 de țări și prin elaborarea de studii privind aspecte comune sistemelor europene de învățământ; https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/home_en

⁴² prezentat de un grup de lucru al experților privind promovarea cetățeniei și a valorilor comune; <https://ec.europa.eu/education/compendium>

⁴³ Platformele sunt spații în care profesioniștii din domeniul educației și formării pot împărtăși idei și experiențe, pot învăța noi abordări sau tehnici de la colegii lor și pot discuta despre provocările majore cu care se confruntă colegii lor din întreaga Europa; https://ec.europa.eu/education/initiatives/collaborative-platforms_en

⁴⁴ A se vedea și Rețeaua europeană pentru educație incluzivă și dizabilitate, IncluD-ed (2012), Educație incluzivă și dizabilitate: Bune practici din întreaga Europa, P.A.U. Educație, Barcelona, disponibilă la http://www.includ-ed.eu/sites/default/files/documents/inclusive_education_disability_good_practices_from_around_europe.pdf. Pentru informații despre proiect în limba spaniolă, <http://www.fundacionrepsol.com/es/areas-actuacion/formacion-sin-limites>.

⁴⁵ De exemplu, a publicat un raport referitor la „studiul de caz al abordărilor privind formarea și sprijinirea practicilor incluzive ale profesorilor”, pentru a le permite profesorilor să promoveze educația incluzivă; <https://www.european-agency.org/sites/default/files/Empowering%20Teachers%20to%20Promote%20Inclusive%20Education.%20A%20case%20study.pdf>

⁴⁶ <https://www.european-agency.org/>

⁴⁷ <http://www.inclusive-education-in-action.org/#top>

Muntenegru, Serbia, Fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei și Kosovo⁴⁸. Acest proiect de 3 ani a vizat consolidarea incluziunii și coeziunii sociale în regiunea Europei de Sud-Est prin promovarea conceptului de educație incluzivă ca principiu de reformă care promovează diversitatea, în conformitate cu angajamentele beneficiarilor față de standardele Consiliului Europei și aderarea la UE. Aceasta a ajutat 49 de școli din aceste țări să dezvolte culturi, politici și practici incluzive prin acțiuni de sensibilizare, învățare reciprocă și consolidarea capacităților.

I. AUSTRIA

Mai multe inițiative legislative și reforme se adresează educației incluzive:

- ▶ Reforma învățământului primar (2016) îmbunătățește echitatea sistemului, indiferent de prima limbă, nivelul de dezvoltare și NES.
- ▶ Orientările pentru monitorizarea calității incluzive (2016) oferă standarde pentru practica în clasă, predarea și dezvoltarea școlară incluzivă.
- ▶ Reforma educației cadrelor didactice menționează incluziunea ca și conținut obligatoriu în programă pentru toți profesorii. Colegiul pentru educația în grădinițe a adaptat astfel programa pentru a crește gradul de conștientizare al studenților cu privire la diversitate. Universitatea de Educație a adoptat, de asemenea, programa pentru a crește competența cadrelor didactice în ceea ce privește diversitatea, pentru munca în clasele multilingve și eterogene din punct de vedere cultural.
- ▶ Reforma învățământului gimnazial (2012) menționează susținerea diferitelor talente în clasele eterogene, complexitatea diferită a sarcinilor și scopurilor, diferențierea internă, predarea în echipă etc.

Pentru a include copiii romi, există **programe de sprijin preșcolar pentru toate grădinițele**.

Programele de pregătire pentru a învăța limba germană și limba romani sunt oferite la școală. Unele cursuri regionale angajează profesori suplimentari pentru a preda în limba maternă a copiilor. Unele ONG-uri și uneori chiar școala însăși oferă îndrumări suplimentare pentru copiii cu nevoi educaționale speciale. Unele școli au mediere școlară, ajutor psihologic și consiliere educațională speciale oferite de mediatorii romi pentru copiii romi. Mai mult decât atât, sistemul educațional austriac combate discriminarea, în special prin includerea unui program de conștientizare împotriva rasismului pe tema „Educație politică”.

La universitate, ONG-ul *Romii la universitate* sprijină și conectează toți romii care studiază la universitate.

II. BELGIA

UNIA, Centrul inter-federal pentru egalitatea de șanse din Belgia, a publicat o broșură generală despre acomodarea rezonabilă în școală⁴⁹ și a oferit recomandări privind educația incluzivă în Flandra⁵⁰.

⁴⁸ Catalogul proiectelor școlare privind educația incluzivă în Europa de Sud-Est, Consiliul Europei, 2015; <https://pjp-eu.coe.int/documents/1473702/8927135/Catalogue+of+School+Projects+on+Inclusive+Education+FINAL+PDF.pdf/9821c4b7-e7b0-4b54-b505-5fa65fc6562b>

⁴⁹ <https://www.unia.be/fr/articles/unia-explique-dans-une-brochure-ce-que-sont-les-amenagements-raisonnables-dans-lenseignement>; De asemenea, a condus o campanie de către și pentru persoanele cu dizabilități, în contextul celor 10 ani de la Convenția ONU; <http://unia.be/en/awareness-prevention/campaigns/i-have-rights>

⁵⁰ <https://www.unia.be/fr/legislation-et-recommandations/recommandations-dunia/recommandations-dunia-sur-lenseignement-inclusif-flamand>

Serviciile pedagogice și universitățile sprijină echipa școlară printr-un program de dezvoltare profesională privind Decretul privind măsurile pentru elevii cu nevoi educaționale speciale („Decretul M”). Programul își propune să dezvolte mai multe școli incluzive în parteneriat cu toate părțile locale interesate (adică părinți, elevi, centre de ghidare a elevilor, servicii de consiliere pedagogică, profesori de educație specială și alți experți). Îndrumarea este folosită pentru a profesionaliza și a lărgi competențele personalului. În fiecare dintre cele 60 de școli participante, o echipă de bază de la 5 până la 10 profesioniști se concentrează asupra pedagogiei incluzive și a politicii școlare incluzive și promovează strategii cum ar fi practica de colaborare în echipă, îndrumarea personalizată (coaching) și spiritul de conducere incluziv.

Politica privind educația de întâmpinare a copiilor care nu vorbesc limba olandeză (2016) oferă, de asemenea, ore suplimentare de predare pentru copiii care nu vorbesc limba olandeză în învățământul primar și gimnazial.

În 2018, UNIA a publicat un studiu privind educația incluzivă a romilor⁵¹ cu date recente și documentate și a oferit recomandări.

III. REPUBLICA CEHĂ

Proiectul Școala echitabilă este organizat de un ONG ceh, *Liga Drepturilor Omului*. Scopul proiectului este de a promova educația echitabilă și de calitate pentru toți copiii, cu accent special pe educația incluzivă. Ca parte a proiectului, ONG-ul a creat „Standardele școlii echitabile”, un set de criterii pentru o școală bună și incluzivă și certifică școlile care le îndeplinesc. În plus, ONG-ul oferă, de asemenea, cursuri pentru directorii de școli, ateliere de lucru pentru profesori și părinți și materiale educaționale pentru profesori, toate subliniind importanța educației incluzive și nediscriminatorii⁵².

În Trmice, școala subliniază importanța frecventării regulate ca parte a măsurilor preventive împotriva excluderii, așadar derulează un proiect de maximizare a prezenței școlare a tuturor copiilor, acordând beneficii copiilor care nu lipsesc des de la ore. În Krnov, școala se concentrează pe sprijinirea copiilor care, indiferent de motiv, nu pot ține pasul cu școala. Astfel, școala oferă copiilor aflați în dificultate, o îndrumare suplimentară pe lângă orele obișnuite.

Mai multe proiecte contribuie în prezent la furnizarea de **mese școlare gratuite** copiilor ai căror părinți nu și-ar permite altfel să le plătească. Scopul proiectelor este acela de a se asigura că fiecare copil are șansa de a mânca masa de prânz la școală, astfel încât să poată participa pe deplin la cursuri fără să sufere de foame. Două proiecte sunt conduse de Ministerul Educației și Ministerul Muncii și Afacerilor Sociale care subvenționează mesele școlare pentru copiii proveniți din medii socio-economice dezavantajate. Un alt proiect, guvernat de un ONG, *Femei pentru femei*, strânge bani pentru același scop din fonduri private și contribuții individuale⁵³.

Unele ONG-uri (de exemplu, *Vzájemné soužití o.p.s.*) oferă îndrumări pregătitoare copiilor din medii socio-economice defavorizate înainte de înscrierea acestora la o școală primară. Acest lucru îi ajută să beneficieze de aceeași linie de plecare cu copiii din familiile mai bogate, astfel încât diferențele dintre copii să fie mai reduse. Mulțumită voluntarilor, ONG-urile oferă adesea îndrumări gratuite sau la preț redus pentru copiii care nu pot ține pasul la școală.

⁵¹ <https://www.unia.be/fr/legislation-et-recommandations/recommandations-dunia/participation-a-lenseignement-des-enfants-des-gens-du-voyage-en-belgique>; https://www.unia.be/files/Documenten/Aanbevelingen-advies/Participation_%C3%A0_lenseignement_des_Gens_du_voyage.pdf

⁵² Toate tipurile de activități și proiecte privind educația incluzivă sunt guvernate de Societatea Cehă pentru Educație Incluzivă; <https://cosiv.cz/en/>.

⁵³ a se vedea mai multe informații la <http://www.obedyprodeti.cz/en/our-campaign>

Campania **Săptămâna de incluziune** organizată de un ONG (*Rytmus – od klienta občanovi o.p.s.*) își propune să promoveze educația incluzivă a tuturor copiilor. Timp de o săptămână, toate tipurile de organizații (școli, universități, ONG-uri, instituții publice etc.) sunt încurajate să se implice și să organizeze orice fel de evenimente și activități legate de tema educației incluzive.

În 2017 și 2018, Apărătorul Public al Drepturilor a emis două **recomandări cuprinzătoare** privind accesul egal la educația preșcolară și la învățământul școlar obligatoriu⁵⁴.

IV. FINLANDA

Finlanda, precum și Danemarca, spre deosebire de majoritatea țărilor, nu au o legislație specifică privind educația elevilor cu nevoi educaționale speciale sau dizabilități. În schimb, legislația generală subliniază faptul că predarea ar trebui să fie accesibilă tuturor. Aceasta trebuie să fie organizată și realizată cu respectarea nevoilor diferite ale elevilor.

Guvernul finlandez a implementat un proiect național de accesibilitate la învățământul superior (abreviat ca ESOK în limba finlandeză)⁵⁵, în perioada 2006-2011, cu scopul de a promova învățarea fără bariere și egalitatea de șanse în instituțiile de învățământ superior pentru studenții cu dizabilități, boli sau dificultăți de învățare și cei care aparțin unei minorități lingvistice și culturale. Proiectul a fost facilitat inițial de Ministerul Finlandez al Educației și a fost dezvoltat în continuare de 30 de reprezentanți ai universităților și organizațiilor, precum și de persoane fizice. Proiectul urmărește să promoveze accesibilitatea fizică, psihologică și socială în predarea și învățarea în instituțiile finlandeze de învățământ superior astfel încât oricine să aibă același drept și acces la studii indiferent de caracteristicile fiecăruia.

ESOK a elaborat, a emis și a diseminat un ghid de recomandări privind recrutarea studenților, concept accesibil al examenului de admitere, accesibilitatea la examenele de admitere și evaluare, dezvoltarea selecției fără obstacole a studenților, accesibilitatea la studii și legislație și luarea în considerare a nevoilor și instrumentelor individuale.

V. FRANȚA

În Franța, școlarizarea este obligatorie pentru toți copiii cu vârsta cuprinsă între 6 și 16 ani, indiferent dacă este vorba de un copil francez sau străin, indiferent de perioada de ședere în țară a acestuia și indiferent de statutul său obișnuit. Aproximativ 98% dintre copiii cu vârsta de 3 ani frecventează grădinițele până când încep școala primară. Până în 2019, Franța va face școala **obligatorie de la vârsta de 3 ani**, deoarece cu cât copiii sunt introduși la clasă mai devreme, cu atât sunt mai mari șansele de succes și integrare în societate a acestora.

În conformitate cu Codul Educației, **elevii surzi au dreptul la o educație bilingvă** (în limba franceză și limbajul semnelor francez) în cazul în care părinții acestora solicită acest lucru. Legea din 11 februarie 2005 privind drepturile și oportunitățile egale, participarea și cetățenia persoanelor cu dizabilități, au dus la progrese semnificative în ceea ce privește școlarizarea tinerilor surzi. Limbajul semnelor francez este recunoscută ca o limbă în sine. Toți elevii în cauză (de exemplu, copiii surzi și frații/surorile acestora) au dreptul să beneficieze de instruire în limbajul semnelor francez, iar această limbă poate fi aleasă ca disciplină opțională pentru examene și concursuri generale, inclusiv pentru formare profesională. Limbajul semnelor francez a fost oferit în școlile

⁵⁴ https://ochrance.cz/fileadmin/user_upload/ESO/25-2017-DIS-JMK_Recommendations_of_the_Public_Defender_of_Rights_to_equal_access_to_preschool_education.pdf;
https://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/ESO/14-2017-DIS-VB-recommendation-EN.pdf

⁵⁵ <http://www.esok.fi/esok-hanke/esittely/en>

primare de la începutul anului universitar 2008 și în școlile medii și gimnaziale de la începutul anului școlar 2009. În plus, din 2008, a fost o opțiune de examen de bacalaureat pentru toți studenții surzi și care aud. În 2010, a fost creată o diplomă de predare a limbajului semnelor francez pentru școlile gimnaziale.

Decretul nr. 2005-1617 din 21 decembrie 2005 prevede **aranjamente pentru candidații cu dizabilități** în timpul examenelor și **concursurilor generale**. Acestea pot fi sub formă de timp suplimentar, secretari de examinare, echipamente Braille specifice (personale) sau microcalculatoare, articole de test și subiecte de examen în Braille, interpreți ai limbajul semnelor etc. În 2017, 40.907 de elevi au beneficiat de astfel de măsuri.

Ministerul Educației Naționale a susținut în mod activ dezvoltarea și diseminarea resurselor digitale pentru educație, pentru a fi utilizate în practica de predare digitală bazată pe pedagogie. În cadrul Accesibilității și adaptabilității resurselor digitale pentru școli (*Accessibilité et adaptabilité des ressources numériques pour l'École -A2RNE*)⁵⁶, Ministerul Educației din Franța a publicat recomandări pentru autori și editori pentru ai ajuta să **producă resurse digitale accesibile** încă de la primii pași de proiectare sau să integreze funcționalitățile care răspund nevoilor elevilor cu dizabilități, inclusiv a elevilor cu probleme de tip Dvs.

O linie telefonică de asistență pentru persoanele cu dizabilități: linia de asistență telefonică *Aide Handicap Ecole* (Asistență școlară pentru persoanele cu dizabilități școlare) gestionează multe dosare depuse de familii și oferă soluții în cooperare cu autoritățile locale de învățământ și inspectoratele școlare.

VI. GERMANIA

FADA, Organul pentru egalitate din Germania, a lansat un proiect pentru a angaja părțile cheie interesate (profesori, directori de școli, administrația școlii, părinți etc.) în educație nediscriminatorie. **Ghidul intitulat *Identificarea și evitarea discriminării în școli***⁵⁷ oferă informații despre riscurile specifice de discriminare în educație și efectele acestora asupra victimelor. Acesta explică cadrul legal aplicabil în sectorul educației și modul în care școlile pot implementa concepte anti-discriminare. O parte importantă a ghidului constă într-o selecție largă de proiecte, parteneri, literatură și site-uri web care pot oferi informații și sprijin suplimentar. Ghidul utilizează o abordare transversală, referindu-se la diferite criterii de discriminare (rasă sau origine etnică, gen, religie sau convingeri, dizabilitate, vârstă, orientare sexuală și mediul social de proveniență).

În 2017 și 2018, FADA a desfășurat un concurs pentru școlile care luptă împotriva discriminării cu proiecte interne. **Competiția *fair@school*** a fost implementată în colaborare cu unul dintre cele mai importante edituri pentru mass-media educațională din Germania (*Cornelsen Verlag*) și Centrul pentru Diversitate, Democrație și Incluziune în Educație de la Universitatea din Hildesheim. Prin această competiție, FADA a acordat un premiu proiectelor școlare de bună practică exemplară, care se angajează în evitarea discriminării și promovează egalitatea. Cele mai bune trei proiecte au câștigat un premiu de 3.000 EUR.

FADA a implementat, de asemenea, **atelier de lucru intitulate *Manuale școlare nediscriminatorii***, cu două ediții de prestigiu pentru mass-media educațională din Germania, pentru a crește gradul

⁵⁶ N. Terrades și E. Chibani, Franța, Raport de țară privind TIC în educație, 2018; <http://www.eun.org/documents/411753/665830/Country+Report+France+2018.pdf/9da1d486-8b86-41d0-9969-4186c8c54063>

⁵⁷ http://www.antidiskriminierungsstelle.de/SharedDocs/Downloads/DE/Literatur/Bildung/Leitfaden_Diskriminierung_an_Schulen_erkennen_u_vermeiden.pdf?__blob=publicationFile&v=4

de conștientizare a discriminării în manualele școlare și pentru a oferi sfaturi cu privire la modul de elaborare a manualelor școlare nediscriminatorii.

Aproximativ 600 de școli din Germania oferă **educație bilingvă**. Unele dintre aceste școli oferă doar câteva lecții într-o limbă străină, iar altele organizează bilingv întreaga activitate școlară. Unele școli oferă educație în limba maternă pentru copiii care provin din medii de migranți pentru a promova multilingvismul. De exemplu, statul Renania-Palatinat oferă educație lingvistică nativă în 16 limbi diferite.

VII. LITUANIA

Facultatea de Pedagogie Vilniaus Kolegija (Universitatea de Științe Aplicate) din Vilnius oferă **programul de studiu de interpretare a limbajului semnelor**. Profesorii implicați în acest program de studiu promovează ideea că persoanele surde sunt un grup minoritar din punct de vedere lingvistic. Timp de 15 ani, programul de studiu de interpretare a limbajului semnelor lituanian a pregătit interpreți pentru a răspunde nevoilor comunității de surzi ca minoritate lingvistică. După finalizarea studiilor, interpreții lituanieni ai limbajului semnelor lucrează în centrele regionale de interpretare a limbajului semnelor în cele 5 orașe mari ale țării.

Următoarele discipline au fost integrate de câțiva ani în **programele de studii de Asistență socială și pedagogie pentru copii**: Bazele limbajului semnelor lituanian și Comunitatea surzilor. Aceste discipline vizează să facă cunoștință viitorilor specialiști cu comunitatea surzilor, istoria, provocările și nevoile acesteia. Studenții învață cum să reacționeze în mod corespunzător și să ia decizii care să nu offenseze demnitatea și independența persoanelor cu deficiențe de auz. De asemenea, abilitățile lingvistice de bază ar asigura o comunicare simplă în cazul contactului cu persoanele surde.

În ceea ce privește integrarea romilor, **centrul de zi Help to Fit** (*Asistență pentru integrare*), situat în Vilnius, este situat într-unul din cele mai mari așezări de romi din statele baltice, care prezintă una dintre cele mai ridicate rate de abandon școlar din Lituania.

Pe parcursul celor 6 ani de existență a Centrului, 15 din 120 de copii veniți la centru au renunțat la școală, dar personalul din cadrul Centrului a reușit să prevină abandonul școlar timpuriu a 60 de copii care erau expuși riscului de abandon școlar timpuriu. Lucrătorii Centrului îi implică pe părinții romi în educația copiilor lor. Pentru a oferi asistență completă copiilor romi, Centrul de Zi are o cooperare bine dezvoltată cu părinții, școlile și alte instituții. Relațiile se bazează pe principiul încrederii și echității, care contribuie la crearea unui climat favorabil în Centrul de Zi. Dezvoltarea competențelor sociale și a competenței interculturale îi ajută pe copii să stabilească și să întrețină relații interpersonale, să ceară ajutor, să-și exprime sentimentele, să-și argumenteze opiniile, să facă față efectiv situațiilor conflictuale, să reziste factorilor negativi, să dezvolte toleranță pentru alte naționalități, culturi și origini etnice. Consolidarea limbii lituaniene prin diverse activități informale elimină bariera lingvistică și sporește încrederea de sine a copiilor, afectează în mod pozitiv progresul școlar și crește motivația pentru învățare. În consecință, aceste activități ajută la prevenirea abandonului școlar timpuriu, reduc excluderea copiilor romi și îi ajută să socializeze pozitiv în societate.

O atenție deosebită la educația interculturală și incluzivă este acordată la Facultatea de Pedagogie. Din acest motiv, studenții dobândesc o anumită sensibilitate față de problemele legate de drepturile omului în educație. De exemplu, în acest an studenții din programul de studiu de Pedagogie Socială au organizat, pentru prima dată, o întâlnire cu părinții din grupul părinților LGBT⁵⁸.

⁵⁸ <https://pdf.viko.lt/fakultete-vyko-seminaras-apie-lgbt-vaiku-ir-ju-tevu-patiriamus-issukius/>

VIII. MUNTENEGRU

Obiectivele proiectului ***Ne-am găsit locul sub soare*** au fost prevenția abandonului școlar al elevilor romi și egipteni și al altor grupuri marginalizate, îmbunătățirea condițiilor de lucru din școala primară, monitorizarea punerii în aplicare a programelor de educație individualizate și de participare a părinților, precum și dezvoltarea competențelor profesorilor de sprijin a elevilor și părinților⁵⁹. Proiectul a reunit diverse instituții precum Ministerul Educației, Centrul pentru Asistență Socială, autoritățile locale, reprezentanți ai minorităților romi și egiptene și Asociația Părinți-Cadre didactice pentru a discuta și a planifica activități legate de educația incluzivă și pentru a oferi sprijin elevilor.

Principalele activități furnizate au fost următoarele:

- ▶ Adaptarea unei clase interactive pentru activități suplimentare și extrașcolare cu elevii și părinții;
- ▶ Formarea personalului școlar, a părinților și a reprezentanților comunității locale cu privire la conceptul și abordările incluziunii sociale;
- ▶ Angajarea a doi asistenți educaționali romi pentru a oferi sprijin suplimentar elevilor romi;
- ▶ Evaluarea statutului socio-psihiologic al elevilor pentru a furniza date pentru planificarea activităților și pentru înființarea unui grup de sprijin pentru a ajuta elevii și părinții acestora prin consiliere individualizată; stabilirea unui grup pentru clasele de remediere prin intermediul Planurilor educaționale de dezvoltare individuală;
- ▶ Consiliere periodică cu părinții elevilor care au nevoie de sprijin suplimentar;
- ▶ Activități de mediere între colegi pentru a preveni intimidarea și a promova toleranța în rândul elevilor;
- ▶ Includerea elevilor romi în secțiunea Folclor și artă, trupa de teatru și atelierul de artă în vederea promovării diverselor culturi;
- ▶ Cursul preșcolar pentru copiii de etnie romă care se înscriu în clasa întâi: cursuri pregătitoare, pentru o perioadă de cinci zile lucrătoare, cu două clase de predare pe zi.

IX. PORTUGALIA

Portugalia a fost apreciată de Comitetul UNCRPD pentru adoptarea Decretului de lege nr. 3/2008, modificat prin Legea nr. 12/2008 din 12 mai 2008, care are ca scop asigurarea punerii în aplicare a dreptului la educația incluzivă pentru persoanele cu nevoi educaționale speciale. Ca rezultat al acestei reglementări, în 2015, 98% dintre elevii cu dizabilități din Portugalia au frecventat școli obișnuite⁶⁰. În Portugalia nu există școli publice de învățământ special și nici școli gimnaziale speciale (private sau publice). Decretul mai sus menționat enumeră sprijinul specializat care trebuie acordat în învățământul preșcolar, primar și gimnazial, în sectoarele public, privat și cooperativ din Portugalia.

În parteneriat cu Ministerul Educației, Înalta Comisie pentru Migrație, Institutul Public (ACM, I.P.)⁶¹ s-a angajat să promoveze principalele principii ale educației interculturale, integrarea și succesul

⁵⁹ Catalogul proiectelor școlare privind educația incluzivă în Europa de Sud-Est, Consiliul Europei, 2015; <https://pjp-eu.coe.int/documents/1473702/8927135/Catalogue+of+School+Projects+on+Inclusive+Education+FINAL+PDF.pdf/9821c4b7-e7b0-4b54-b505-5fa65fc6562b>

⁶⁰ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Observații finale pentru Portugalia, Doc. O.N.U. UNCRPD/C/PRT/CO/1 (2016), alin. 6(b).

⁶¹ Misiunea Înaltei Comisii pentru Migrație, Institutul Public (ACM, I.P.) este de a colabora la definirea, implementarea și evaluarea politicilor publice, aspectelor transversale și sectoriale în materie de migrație, pentru integrarea imigranților și a grupurilor etnice, în special a comunităților de romi și pentru gestionarea și promovarea diversității culturale, etnice și religioase. ACM, I.P. acționează, de asemenea, în combaterea tuturor formelor de discriminare bazate pe culoare, naționalitate, origine etnică sau religie, precum și dezvoltarea programelor de incluziune socială pentru descendenții imigranților..

educațional al tuturor copiilor și tinerilor, de la învățământul preșcolar la cel gimnazial secundar și educația pentru o cetățenie națională, europeană și internațională care încurajează diversitatea și asigură toleranța și respectul pentru toate culturile, limbile și tradițiile religioase. Mai multe inițiative care combat stereotipurile și prejudecățile rasiale au fost puse în aplicare sub forma unor campanii, proiecte, cursuri de formare și sesiuni de conștientizare.

Începând cu anul 2012, **Ștampila Școlară Interculturală** distinge și recunoaște public școlile care implementează strategii și acțiuni pentru promovarea interculturalității, a șanselor egale și a succesului academic al tuturor studenților. În același timp, aceasta identifică școlile care apreciază diversitatea drept o oportunitate și o sursă de învățare pentru toți. Procesul de aplicare pentru obținerea Ștampilei oferă școlilor posibilitatea de a-și evalua practicile privind educația interculturală. Evaluarea cuprinde practici cum ar fi: procedurile aplicate privind comportamentele discriminatorii, existența unui sistem de diagnostic și monitorizare a diversității culturale și lingvistice în școală și a legăturii dintre acesta și succesul academic al elevilor, practicile de primire a noilor elevi, în special în ceea ce privește elevii de diferite naționalități sau etnii, valoarea diversității lingvistice și contextul cultural al acestora, ca instrument de învățare, metodele pedagogice utilizate de profesori și gândirea critică a programei de învățământ, pregătirea cadrelor didactice în domeniul educației interculturale, participarea elevilor la dezvoltarea și luarea deciziilor în ceea ce privește inițiativele școlare, precum și în procesul de învățare, precum și în strategiile de implicare a familiilor și a comunității mai extinse în viața școlară. Școlile pot primi diferite niveluri ale Ștampilei (nivel I, II sau III), în conformitate cu consecvența propriilor practici.

Rețeaua de Școli Interculturale este un program promovat de ACM, I.P., Direcția Generală Educație și Fundația Aga Khan, care sprijină dezvoltarea capacităților școlilor și schimbul de bune practici în domeniul educației interculturale. Rețeaua este formată din școli angajate în promovarea primirii, integrării și succesului educațional al tuturor copiilor și tinerilor, indiferent de originea culturală sau națională a acestora, precum și promovarea unei culturi și practici de deschidere spre diferențe și stabilirea de interacțiuni pozitive între elevi și alți membri ai comunității educaționale care provin din culturi diferite. Participarea la Rețea implică necesitatea:

- ▶ integrării practicilor de educație interculturală în Școala de Proiect Educațional și a Planului anual de activități în următoarele domenii: cultura școlii, programul de învățământ (conținutul, resursele și didactica) și implicarea comunității;
- ▶ oferirii de sesiuni de formare interculturală diferiților actori ai comunității educaționale;
- ▶ participării la activități de îndrumare, supraveghere și monitorizare și;
- ▶ împărtășirii practicilor și resurselor folosind o platformă de colaborare.

În 2018, Rețeaua cuprinde aproximativ 120 de școli.

Kitul de Educație Interculturală este un pachet de 40 de publicații, manuale, cărți, DVD-uri, broșuri, postere și studii care sunt disponibile, la cerere și online, pentru școli și alte organizații sau profesioniști. Aceste resurse acoperă o gamă largă de subiecte, cum ar fi diversitatea culturală și religioasă, învățarea și medierea interculturală, rasismul, refugiații, comunitățile de romi, migrațiile și drepturile omului. Acestea sunt instrumente importante pentru profesorii și profesioniștii din domeniul educației care lucrează cu copii și tineri în cadrul școlilor.

În 2016, Înalțul Comisariat pentru Migrație, împreună cu Comisia pentru Egalitate și Combatere a Discriminării Rasiale, a promovat, de asemenea, o **campanie națională** care vizează copiii între 3 și 5 ani în sistemul preșcolar. Conceptul acestei campanii a fost de a aduna într-o cutie cu instrumente un set de 6 creioane colorate cu diferite tonuri de piele, precum și o carte cu povestea **Culorile**

orașului cenușiu (*“As cores da cidade cinzenta”*)⁶². Această campanie a invitat copiii să coloreze cartea și să asculte și să reflecteze la mesajul principal al povestirii: un oraș care primește noi cetățeni care aduc cu ei noi culori, noi idei și perspective. Toate școlile publice portugheze, peste 3.500, cu elevi până la vârsta de 5 ani au primit creioanele și cărțile, ajungând la 150.000 de copii. Rezultatul a fost foarte pozitiv.

În 2018, Înalțul Comisariat a promovat, de asemenea, un concurs național care a provocat copiii și tinerii să creeze lucrări referitoare la lupta împotriva discriminării. Până în prezent, au fost depuse 500 de propuneri⁶³.

Programul de opțiuni⁶⁴ elaborat de Înalta Comisie pentru Migrație promovează incluziunea socială a copiilor și tinerilor din contexte socio-economice vulnerabile, în special a descendenților imigranților și minorităților etnice. În acest Program, proiectele locale sunt concepute să răspundă nevoilor specifice ale persoanelor vizate și au un accent puternic în sprijinul școlar pentru a spori succesul academic. O investiție semnificativă se face în vederea combaterii abandonului școlar și a obținerii succesului academic. În prezent, în cea de-a șasea generație (2016-2018), Programul Alegeri sprijină 99 de proiecte legate de educație și formare profesională, cuprinzând diverse activități, cum ar fi asistența pentru studiu, dezvoltarea programului de aptitudini sociale și personale și activități educaționale non-formale pentru promovarea succeselor academice.

Programul Operațional pentru Promovarea Educației (OPRE), lansat în 2016, vizează încurajarea și promovarea accesului tinerilor romi la învățământul superior. Scopul său este reducerea barierelor existente între aceste comunități și sistemul educațional formal, precum și prevenirea abandonului școlar timpuriu în acest ciclu de studii. În ultima sa ediție, OPRE a oferit 25 de burse universitare, precum și un program de consolidare a capacităților și suport tehnic, conștientizare și mediere familială și comunitară, precum și sprijin și îndrumare individuală pentru elevi.

X. SLOVACIA

Proiectul *Și tu ai o șansă!* (Aj ty máš šancu!) constă în sprijinirea elevilor romi de liceu, oferind cursuri gratuite de pregătire pentru examenele de admitere la Universitatea de Economie din Bratislava (EUBA). Acesta le oferă sprijin prin meditații gratuite la matematică, statistică și limba engleză⁶⁵.

XI. SUEZIA

Comitetul UNCRPD a lăudat Suedia pentru sistemul său educațional, în care numai 1,5% dintre copii sunt instruiți în afara școlilor incluzive obișnuite⁶⁶. Principala lege suedeză care prevede educația, Legea școlii (1974), se bazează pe filosofia că toți elevii au același drept la dezvoltare personală și la experiențele de învățare. Legea promovează incluziunea în marea majoritate a școlilor, acolo unde este posibil. Dacă incluziunea nu este posibilă, atunci școala în cauză trebuie să indice foarte clar de ce ar trebui luate în considerare alte opțiuni educaționale pentru elevi⁶⁷.

⁶² http://www.acm.gov.pt/documents/10181/167771/As+Cores+Da+Cidade+Cinzenta_BR.pdf/c740288d-4832-49ff-8cfc-75d14d9b5f9f.

⁶³ <https://www.cicdr.pt/-/77-palavras-contra-a-discriminacao-racial?inheritRedirect=true>

⁶⁴ www.programaescolhas.pt

⁶⁵ Pentru mai multe informații, http://www.snspl.sk/CCMS/files/2016_HR_Report_SNCHR_eng.pdf

⁶⁶ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Observații finale pentru Suedia, Doc. O.N.U. UNCRPD/C/SWE/CO/1 (2014), para. 4

⁶⁷ L. Waddington și A. Broderick, Promovarea egalității și nediscriminării pentru persoanele cu dizabilități, Raportul Consiliului Europei, 2017, <https://edoc.coe.int/en/people-with-disabilities/7279-pdf-promoting-equality-and-non-discrimination-for-persons-with-disabilities.html>

Agencia Națională de Educație și Școli pentru Nevoi Speciale⁶⁸ este descrisă ca fiind cel mai mare corp de cunoștințe din Suedia în ceea ce privește educația cu nevoi speciale. Agenția oferă sprijin educațional pentru nevoi speciale tuturor școlilor și instituțiilor preșcolare din întreaga țară, răspunde la întrebări și oferă gratuit cursuri și conferințe. Pagina de internet a acesteia este un corp de cunoștințe și persoanele pot afla despre cercetările, descoperirile, recomandările și sfaturile referitoare la educația nevoilor speciale și educația accesibilă. De exemplu, specialiștii cu experiență răspund la întrebări despre consecințele învățării diferitelor tipuri de dizabilități. Suportul pentru nevoi speciale este oferit sub formă de consiliere și sprijin în cartografierea dificultăților de învățare, a informării și a formării la locul de muncă pentru preșcolari și activități școlare în întreaga Suedie. Platforma este, de asemenea, un motor de căutare cu mii de materiale didactice selectate și revizuite pentru educația persoanelor cu nevoi speciale.

XII. REGATUL UNIT

Tribunale specializate

În Marea Britanie, tribunalele specializate pe nevoi educaționale speciale și dizabilități (SEND) au fost create pentru a lua în considerare apelurile părinților împotriva deciziilor Autorității educaționale privind nevoile educaționale speciale ale copiilor, în care părinții nu pot ajunge la un acord cu autoritatea educațională⁶⁹. Acestea se ocupă, de asemenea, și de revendicările privind discriminarea persoanelor cu dizabilități în ceea ce privește copiii aflați la școală. Există o jurisprudență în dezvoltare care vine din aceste tribunale.

Fiecare caz este audiat de un complet format din trei persoane. Președintele este un avocat, iar ceilalți doi membri au experiență în domeniul nevoilor educaționale speciale și/sau a administrației publice.

În martie 2017, guvernul s-a angajat să introducă un proces național de doi ani pentru a extinde competențele tribunalului de primă instanță (SEND) pentru a face recomandări fără caracter obligatoriu cu privire la aspectele legate de sănătate și asistență socială ale planurilor de educație, sănătate și îngrijire, alături de aspecte educaționale. Reglementările privind nevoile educaționale speciale și dizabilități (puterea de recomandare a tribunalului de primă instanță) din 2017 au intrat în vigoare la 3 aprilie 2018.

Reducerea excluderilor în rândul băieților din Somalia și a celor de origine africană din Caraibe: experiența de pilotaj de la Școala Preston Manor⁷⁰

În 2012, Școala Preston Manor a identificat faptul că elevilor din Somalia și celor de origine africană din Caraibe le-au fost acordate, în mod disproporționat, excluderi pe termen fix, în etapa cheie 4. De exemplu, 45 din cei 122 de elevi excluși, cu excluderi pe termen fix, au fost elevi din Somalia și de origine africană din Caraibe. Școala a decis să lanseze Consiliul Băieților Negri (*Black Boys Council – BBC*) pentru a aborda această problemă în rândul băieților de culoare. Ideea este de a le oferi acelor elevi ocazia de a-și lărgi orizonturile și de a-și spori aspirațiile și stima de sine. De asemenea, acesta își dorește să le dea responsabilități pentru a le permite să reușească la școală și să devină modele pozitive pentru ceilalți. BBC este alcătuit din elevi de diferite categorii de vârstă, care au succes la școală, precum și cei care sunt expuși riscului de a fi excluși. De exemplu, membrii BBC s-au întâlnit cu bărbății de culoare de succes din cadrul companiei KPMG, una dintre cele mai mari companii de servicii profesionale din lume și unul dintre cei patru mari auditori din

⁶⁸ <https://www.spsm.se/om-oss/english/our-mission/>

⁶⁹ <https://www.gov.uk/courts-tribunals/first-tier-tribunal-special-educational-needs-and-disability;>
<https://www.healthandeducationchamber.scot/additional-support-needs/12>

⁷⁰ <https://www.equalityhumanrights.com/en/advice-and-guidance/education-case-studies>

Big Four, alături de Deloitte, Ernst & Young și PricewaterhouseCoopers. Aceștia au participat, de asemenea, la ziua de formare profesională care consta în cercetarea, selectarea, comercializarea și vânzarea unui produs la alegere. Membrii BBC au primit o insignă specială pe care o poartă la școală, astfel încât ceilalți copii să știe că aparțin BBC. Această acțiune are un impact pozitiv, deoarece elevii se comportă mai bine pentru a obține șansa de a deveni un membru al BBC în viitor.

BBC a contribuit la o scădere dramatică a ratei excluderilor pe termen fix de la 86 la 35.

Cercetarea și orientarea Comisiei pentru egalitate și drepturile omului, Organismul pentru egalitate

Comisia a efectuat o **revizuire la scară largă în 2016 cu privire la dezavantajul în ceea ce privește educația experimentată de grupurile minoritare**, în special în cadrul sectorului educației, de ex. persoanele fără adăpost, persoanele cu dizabilități de învățare, romii și nomazii, migranții, refugiații și solicitanții de azil⁽⁷¹⁾. Copii de romi și nomazi prezintă totuși de la 4 până la 5 ori mai multe șanse de a fi excluși de la școală decât media națională, chiar și în ciuda unei scăderi semnificative a cifrelor. Au existat 35,8 excluderi ale copiilor din aceste comunități, la 1000 de elevi în Anglia – o scădere de 13,9 cazuri la 1000, comparativ cu anii precedenți. În ceea ce privește diploma de absolvire a nivelului gimnazial (în jurul vârstei de 16 ani), copiii cu nevoi educaționale speciale continuă să înregistreze o performanță scăzută față de colegii lor. Probabilitatea ca copiii cu NES să obțină cel puțin cinci (23,4%) Diplome de Absolvire a Nivelului Gimnazial, de la A-C, comparativ cu copiii fără NES (70,4%) a fost mai scăzută.

CEDO a publicat, de asemenea, un **raport privind intimidarea bazată pe prejudecăți în școlile scoțiene**⁷². Aceasta utilizează lentila caracteristicilor protejate care intră sub incidența Legii privind egalitatea din 2010 pentru a evalua modul în care este experimentat și abordat acest comportament. De asemenea, a oferit, pe pagina sa de internet, câteva îndrumări și recomandări și un scurt videoclip despre cum să **combatem agresiunea bazată pe prejudecăți în școli**⁷³. Această orientare sugerează că școlile și autoritățile educaționale să ia în considerare îmbunătățirile în crearea unei culturi școlare care promovează sentimentul de siguranță, celebrând diferențele, folosind limbajul diversității, creând un mediu incluziv pentru elevi și împuternicind personalul și elevii. De asemenea, oferă și sfaturi cu privire la ce trebuie făcut atunci când are loc o intimidare discriminatorie, precum și link-uri către îndrumări și informații suplimentare.

Asistență juridică

Anul trecut, CEDO a desfășurat un proiect de asistență juridică în materie de discriminare în domeniul educației, care a oferit consiliere și finanțare (500.000 GBP disponibili) pentru persoane în legătură cu cazurile acestora⁷⁴. Recent, un tribunal a primit o atenție mass-media deosebită în legătură cu lipsa acomodării rezonabile a nevoilor unui elev de școală primară cu sindromul Asperger de către Consiliul Local din Glasgow⁷⁵.

⁷¹ <https://www.equalityhumanrights.com/en/our-work/news/new-report-reveals-society%E2%80%99s-most-disadvantaged-people-fall-further-behind>

⁷² <https://www.equalityhumanrights.com/en/publication-download/prejudice-based-bullying-scottish-schools-research-report>

⁷³ <https://www.equalityhumanrights.com/en/bullying>

⁷⁴ <https://www.equalityhumanrights.com/en/legal-casework/legal-support-project/legal-support-project-discrimination-education>

⁷⁵ http://www.heraldsotland.com/news/education/16094939.Revealed__disabled_children_more_likely_to_be_excluded_from_school_than_able_bodied_pupils/; Un alt caz a implicat discriminarea pe criterii de vârstă și dizabilitate față de un elev cu dizabilități care a avut nevoie de un an suplimentar de școlarizare, dar finanțarea sa a fost întreruptă; <https://www.equalityhumanrights.com/en/legal-work-scotland/legal-work-scotland/scottish-legal-articles/dm-v-fife-council-2016>

Capitolul III

SITUAȚIA ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Privire de ansamblu asupra țării

Chiar dacă economia a crescut cu o medie de 5% anual de la începutul anilor 2000, Moldova este una dintre cele mai sărace țări din Europa.

Este o țară multiethnică. Conform ultimului recensământ din 2014, minoritățile etnice sunt reprezentate de ucraineni (6,6%), găgăuzi (4,6%), ruși (4,1%), bulgari (1,9%) și romi (0,3%). Cu toate acestea, numărul romilor pare subestimat în ultimul recensământ. Potrivit surselor administrative oficiale, numărul acestora ar trebui să fie în jur de 23.000 (în loc de 8.323). Unii lideri romi estimează că sunt mai mult de 100.000 sau chiar 250.000, dar aceste cifre nu au fost niciodată dovedite. Deși numărul minorităților este în scădere, populația găgăuză s-a dublat.

Conform Declarației de Independență a Moldovei (1991), limba oficială este limba română, în timp ce Constituția din 1994 prevede că limba națională a Republicii Moldova este limba moldovenească, iar scrierea ei se bazează pe alfabetul latin. Majoritatea lingviștilor consideră limba română literară și limba moldovenească ar fi identice. Cu toate acestea, în decembrie 2013, Curtea Constituțională a Moldovei a considerat că Declarația de Independență are prioritate față de Constituție și că **limba de stat** ar trebui să fie numită „limba română”. La 31 octombrie 2017, Curtea Constituțională a Moldovei a calificat drept constituțională inițiativa legislativă a 34 de deputați de a înlocui, în Constituție, limba moldovenească cu limba română. Proiectul de lege privind modificarea denumirii limbii oficiale în Constituție a fost inițiat de liberal-democrați, liberali și deputați ai Partidului Popular European. Democrații au susținut în mod oficial inițiativa, în timp ce socialiștii s-au opus cu fermitate.

În plus, până foarte recent, **limba rusă** a avut statutul de „limbă de comunicare interetnică”, care urmează să fie folosită alături de limba de stat în toate sferile. Conform recensământului național din 2014, peste 80% dintre locuitorii Moldovei se identifică drept români sau moldoveni, doar 9,7% spunând că sunt etnici ruși. Următoarele trei mari minorități, găgăuzii, ucrainenii și bulgarii folosesc limba rusă într-o măsură semnificativă, dar în nici un caz copleșitoare. 33% dintre găgăuzi, 50% dintre ucraineni și 33% dintre bulgari au raportat că au vorbit zilnic limba rusă în 2014⁷⁶.

Moldovenii sunt în mod covârșitor **creștini ortodocși**. Republica Moldova este un **stat secular** în care bisericile și asociațiile religioase nu au un rol oficial în sistemul politic național sau în procesul de elaborare a legilor. În plus, constituția moldovenească prevede libertatea deplină a practicilor religioase. Cu toate acestea, după cum a menționat Raportorul ONU pentru libertatea religioasă sau credință în raportul său din 2012⁷⁷, Biserica Ortodoxă se bucură de un statut privilegiat care este în contradicție cu garanția constituțională a unui stat secular. Acesta a mai menționat, de asemenea, că politicienii moldoveni își evidențiază adesea religiozitatea și caută sprijinul preoților pentru a-și spori popularitatea în rândul electoratului.

⁷⁶ <http://www.statistica.md/pageview.php?l=en&idc=479>

⁷⁷ Raportul Raportorului Special pentru libertatea religioasă sau de credințe, Heiner Bielefeldt, 27 ianuarie 2012, https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/RegularSession/Session19/A-HRC-19-60-Add2_en.pdf

Moldova este în principal rurală, doar 38,2% din populație trăind în orașe. Republica Moldova, cu o populație de 3,5 milioane de locuitori, trece printr-o tranziție demografică, din cauza scăderii ratei fertilității și a **emigrării intense**. O trăsătură cheie a țării este migrația intensă a persoanelor de vârstă activă în alte țări, atât pentru munca sezonieră, cât și pentru cea pe termen lung sau chiar permanentă.

Percepțiile în Moldova

Stereotipurile negative și prejudecățile împotriva persoanelor cu dizabilități și a romilor continuă să prevaleze în Republica Moldova.

Conform unui sondaj privind percepțiile și atitudinile față de egalitate, realizat în 2015⁷⁸, mai mult de jumătate dintre respondenți nu acceptă ca vecini, prieteni sau membri de familie din grupurile marginalizate, inclusiv persoanele cu dizabilități intelectuale. În același timp, persoanele cu dizabilități mentale și intelectuale sunt percepute în principal ca negative: 27,7% le percep ca fiind „nefericite”, 17,2% le consideră „persoane periculoase”, 7,2% „persoane care trebuie izolate” și aproximativ 6% dovedesc o atitudine de dispreț. Chiar dacă persoanele cu dizabilități fizice sunt percepute mai pozitiv, percepțiile negative prevalează în ceea ce privește acest grup. Aproximativ 60% dintre respondenți îi asociază cu „invalidii”, 33,6% dintre respondenți consideră „fără picior, mână”, aproximativ 25% dintre respondenți „nu pot să aibă grijă” și „nu pot lucra”. Din totalul respondenților, aproximativ 63,6% consideră că copiii cu dizabilități ar trebui să fie educați în clase obișnuite, iar 27,3% dintre cei intervievați sunt de părere că copiii cu dizabilități ar trebui să fie educați în școli separate.

Pe lângă acestea, există stereotipuri și prejudecăți înrădăcinate împotriva romilor, inclusiv în mass-media: aproape 67% dintre respondenți au opinat că majoritatea romilor nu muncesc, ci câștigă bani ilegal, inclusiv prin traficul de ființe umane și traficul de droguri; în jur de 78% au considerat că romii au căutat de obicei modalități ușoare de a câștiga bani, inclusiv prin trucuri și înșelăciune; iar 55% au considerat că romii nu și-au trimis copiii la școală ca o chestiune de principiu, datorită tradițiilor lor.

I. CADRUL JURIDIC RELEVANT PENTRU EDUCAȚIA INCLUZIVĂ

Pe lângă un anumit grad de protecție împotriva discriminării în Constituție, se pare că Republica Moldova a adoptat o legislație anti-discriminare completă și cuprinzătoare, care include două acte legislative care urmăresc în mod specific să combată discriminarea pe criterii de gen și, respectiv, de dizabilitate și o varietate de dispoziții independente în cadrul unor acte legislative care reglementează diverse domenii de activitate. Această secțiune conține o analiză a dispozițiilor constituționale și legislative atât în ceea ce privește conținutul acestora, cât și al impactului acestora în practică. De asemenea, se referă la căile de atac relevante și la principalii actori care abordează practicile discriminatorii.

⁷⁸ OHCHR, PNUD, Consiliul pentru Egalitate, Studiu privind percepțiile și atitudinile asupra egalității în Republica Moldova, 2015; http://md.one.un.org/content/dam/unct/moldova/docs/pub/ENG-Studiu%20Perceptii%202015_FINAL_2016_Imprimat.pdf; A se vedea, de asemenea, L. Malcoci și A. Barbarosie, *Fenomenul discriminării în Moldova: percepțiile populației, un studiu comparativ*, (Institutul de Politici Publice, Chișinău, 2015), <https://www.soros.md/files/publications/documents/The%20Phenomenon%20of%20Discrimination%20in%20Moldova.pdf>

A. Tratatetele internaționale

De la independența sa, Republica Moldova a ratificat, printre altele, următoarele instrumente juridice internaționale:

- ▶ Pactul internațional privind drepturile civile și politice;
- ▶ Pactul internațional privind drepturile economice, sociale și culturale;
- ▶ Convenția internațională privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială;
- ▶ Convenția internațională privind eliminarea tuturor formelor de discriminare împotriva femeilor;
- ▶ Convenția privind drepturile persoanelor cu dizabilități;
- ▶ Convenția privind drepturile copilului;
- ▶ Convenția UNESCO împotriva discriminării în educație.

Republica Moldova a ratificat Convenția Europeană a Drepturilor Omului în 1997⁷⁹. Republica Moldova a ratificat, de asemenea, și Carta Socială Europeană în 2001, precum și Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale în 1996. Republica Moldova nu a ratificat încă Protocolul nr. 12 la CEDO, care oferă un drept independent la nediscriminare, în ciuda recomandărilor Consiliului Europei⁸⁰. Aceasta a semnat doar Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare.

B. Constituția Republicii Moldova

Articolul 16, intitulat „Egalitatea”, prevede în primul paragraf că „Respectarea și ocrotirea persoanei constituie o îndatorire primordială a statului”. Această dispoziție impune guvernului atât o datorie pozitivă, cât și una negativă, astfel încât este interzis să întreprindă acțiuni care ar putea încălca dreptul unei persoane la egalitate și trebuie să ia măsuri pentru a preveni inegalitatea și discriminarea.

Dreptul la egalitate în sine este conferit la articolul 16, alineatul 2 din Constituția Republicii Moldova: „Toți cetățenii Republicii Moldova sunt egali în fața legii și a autorităților publice, indiferent de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, afiliere politică, proprietate sau origine socială”⁸¹.

Caracteristicile protejate din articolul 16 alineatul (2) din Constituție sunt exhaustive, ceea ce face dificilă aplicarea protecției persoanelor marginalizate din cauza altor caracteristici care nu au fost luate în considerare la momentul redactării, cum ar fi dizabilitatea, starea de sănătate (inclusiv statutul HIV/SIDA), orientarea sexuală, identitatea de gen, locul de reședință etc.

Mai mult, chiar dacă articolul 19 alineatul (1) din Constituție afirmă că „Cetățenii străini și apatrizii se bucură de drepturi și îndatoriri similare cu cetățenii Republicii Moldova, cu excepțiile prevăzute

⁷⁹ Moldova a făcut mai multe declarații care limitează aplicarea drepturilor în regiunea transnistreană. În documentul său de ratificare la Convenția europeană, Republica Moldova a declarat: „Republica Moldova (...) nu va putea garanta respectarea prevederilor Convenției în ceea ce privește omisiunile și faptele săvârșite de organele autoproclamatei Republici Transnistrene pe teritoriul controlat efectiv de respectivele organe, până când conflictul din regiune va fi rezolvat definitiv”. Cu toate acestea, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a considerat că această declarație nu este valabilă în sensul articolului 57 al Convenției CEDO 8 iulie 2004 *Ilașcu și alții c. Moldovei și Rusiei*, Nr. 48787/99, alin. 335.

⁸⁰ Comisia Europeană împotriva rasismului și intoleranței, *Raportul ECRI privind Republica Moldova* (al patrulea ciclu de monitorizare), 2013, p. 8, disponibil la adresa: <https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Moldova/MDA-CbC-IV-2013-038-ENG.pdf>.

⁸¹ Curtea Constituțională a examinat domeniul de aplicare al articolului 16 în mai multe cazuri. Într-un caz în care se puneau problema dacă plățile de asigurare diferențiate între avocați, notari și executori judecătorești au fost neconstituționale, reclamantul a susținut că articolul 16 include atât dreptul la nediscriminare, cât și dreptul la egalitate. În hotărârea sa, Curtea nu a făcut distincție între aceste două principii, precizând că: „Încălcarea principiului egalității și nediscriminării apare atunci când un tratament este aplicat diferit în cazuri egale, fără motivație obiectivă și rezonabilă, sau există o disproporție între obiectivele și mijloacele utilizate”. Curtea Constituțională, Decizia nr. 16 din 12 iunie 2007.

de lege”, articolul 16 se aplică în mod expres numai „cetățenilor Republicii Moldova” și nu apatrizilor sau cetățenilor străini. Refuzul acordării protecției împotriva discriminării non-cetățenilor ar fi în contradicție cu tratatele internaționale și europene la care Republica Moldova este parte⁸².

Cu toate acestea, supremația legii internaționale privind drepturile omului asupra dreptului intern este garantată în temeiul articolului 4 alineatul (2) din Constituție⁸³. Curtea Constituțională a recunoscut astfel că dispozițiile CEDO trebuie să fie aplicate în același mod ca și legislația națională și să prevaleze în măsura în care există o inconsecvență cu dreptul intern.

Curtea Constituțională a Moldovei a constatat că articolul 16 se referă doar la aplicarea drepturilor care se găsesc în altă parte în Constituție, precizând că: „Articolul 16 (...) completează alte prevederi substanțiale ale Constituției și nu există în mod independent, fiind aplicabil numai în legătură cu exercitarea drepturilor și libertăților garantate de dispozițiile constituționale. În consecință, articolul 16 va fi combinat cu un alt articol constituțional care garantează un drept”⁸⁴. Articolul 35 din Constituție se referă la dreptul la educație și, prin urmare, va fi acoperit de acest principiu general al egalității.

Articolul 35 din Constituția Republicii Moldova prevede, de asemenea, dreptul la educație care trebuie să fie asigurat în mod egal pentru toată lumea. Aceeași prevedere recunoaște, de asemenea, că statul garantează dreptul de a alege limba de învățământ și că studierea limbii oficiale va fi asigurată în cadrul tuturor tipurilor de instituții de învățământ. Învățământul public de stat este gratuit.

Conform articolului 13 alineatul (1) din Constituție, limba de stat este limba moldovenească, însă Declarația de Independență a Republicii Moldova (1991), care prevalează asupra Constituției, statuează că limba oficială este limba română. Cu toate acestea, statul recunoaște și protejează dreptul la păstrarea, dezvoltarea și utilizarea limbii ruse și a altor limbi vorbite pe teritoriul statului, în conformitate cu articolul 13 alineatul (2) din Constituție.

Articolul 51 din Constituție prevede protecția drepturilor persoanelor cu dizabilități. Se pare că prevede acțiuni pozitive: „Persoanele cu dizabilități trebuie să beneficieze de o protecție specială din partea întregii societăți. Statul asigură pentru ele condiții normale de tratament, de readaptare, de învățământ, de instruire și de integrare socială.”

C. Codul educației

În 2014, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat Codul Educației (Codul Nr. 152 din 17 iulie 2014), care reglementează sistemul educațional și subliniază importanța tratatelor și convențiilor internaționale privind drepturile omului⁸⁵ și consacră principiile egalității, nediscriminării, dialogul intercultural, toleranța și incluziunea socială⁸⁶.

⁸² De exemplu, articolul 5 al CEDO acordă dreptul la libertate și securitate „tuturor”, iar articolul 1 din UDHR prevede că „toate ființele umane se nasc libere și egale”. Articolul 26 din ICCPR prevede că „toate persoanele sunt egale în fața legii” și că legea ar trebui să garanteze „tuturor persoanelor o protecție egală și eficientă împotriva discriminării”. Articolul 5 din CERD prevede, de asemenea, ca statele părți să garanteze „dreptul fiecăruia, fără deosebire de rasă, culoare sau origine națională sau etnică, la egalitate în fața legii”.

⁸³ Potrivit acestor prevederi, „în cazurile în care există divergențe între convențiile și tratatele privind drepturile fundamentale ale omului la care Republica Moldova este parte și legile interne, prioritatea se acordă reglementărilor internaționale”.

⁸⁴ Curtea Constituțională, Decizia Nr. 14 din 8 octombrie 2013, disponibilă la adresa: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=350284>.

⁸⁵ Articolul 2 din Cod se referă la numeroasele surse relevante de drept internațional, inclusiv CRC, CRPD și Convenția UNESCO împotriva discriminării în domeniul educației.

⁸⁶ Articolul 5 litera (d) din Cod prevede că „misiunea” educației în Moldova include „promovarea dialogului, a spiritului intercultural al toleranței, nediscriminării și incluziunii sociale”.

Articolul 3 din prezentul Cod stabilește conceptul de „măsurile de intervenție și servicii de sprijin pentru incluziunea educațională”, care reprezintă ansamblu de măsuri și servicii realizate pentru a răspunde necesităților copiilor, elevilor și studenților cu cerințe educaționale speciale în vederea facilitării accesului acestora la serviciile educaționale din comunitate.

Nediscriminarea este un aspect cheie al scopului fundamental al Codului. Articolul 7 din Codul Educației prevede că „principiile fundamentale ale educației” includ accesul la educație fără discriminare, incluziune socială și asigurarea egalității. Articolul 9 clarifică faptul că accesul la educație este disponibil tuturor în mod egal, indiferent de cetățenie sau naționalitate. Cu toate acestea, nu există o interdicție generală privind discriminarea în Codul Educației și nici dispozițiile privind egalitatea de acces nu sunt definite în ceea ce privește formele de discriminare sau caracteristicile protejate.

Cu toate că există acest angajament privind accesul egal și nediscriminarea, Codul nu prevede cauze specifice de acțiune sau căi de atac pentru cei cărora li s-a refuzat accesul la educație și care sunt supuși discriminării în educație. Cu toate acestea, sunt disponibile căile de atac generale din Codul civil. În plus, la 23 noiembrie 2014, a intrat în vigoare un nou Cod al educației⁸⁷. Codul include mai multe dispoziții în legătură cu nevoile educaționale speciale⁸⁸ și prevede că părinții au dreptul de a alege instituția de învățământ pe care doresc să o urmeze copiii lor⁸⁹. Aceste prevederi sunt completate în Legea nr. 60 (a se vedea mai jos).

Articolele 27, 29 și 31 din Codul Educației prevăd școlarizarea la domiciliu a copiilor cu dizabilități în învățământul primar și gimnazial. Deși această posibilitate poate fi considerată drept o acomodare rezonabilă, ea poate fi, de asemenea, folosită în mod abuziv pentru a segrega sau a exclude copiii cu dizabilități din școlile obișnuite.

D. Legislația relevantă

1. Legea Nr. 3465 din 1 septembrie 1989 privind funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul Republicii Socialiste Sovietice Moldovenești (RSSM)

Potrivit articolelor sale 1 și 3, Legea 3465 prevede că limba de stat în alfabetul latin este singura limbă oficială și că limba rusă este limba comunicării interetnice.

Articolul 4 al Legii garantează folosirea limbilor ucrainiană, rusă, bulgară, ebraică, idiș, romă și a limbilor altor grupuri etnice care trăiesc pe teritoriul Republicii Moldova, pentru satisfacerea nevoilor naționale și culturale.

Articolul 18 garantează dreptul de a beneficia de educație la toate nivelurile în limba de stat și rusă și creează condițiile necesare pentru dreptul cetățenilor altor naționalități care locuiesc în țară, la educație și formare în limba maternă a acestora (găgăuză, ucraineană, bulgară, ebraică, idiș etc.).

Cu toate acestea, prin hotărârea sa foarte recentă din 4 iunie 2018, Curtea Constituțională a decis că numele legii referitoare la RSS moldovenească reflectă o realitate depășită, fiind înlocuită de o legislație ulterioară și, prin urmare, nu mai este în vigoare. Ca urmare, limba rusă nu mai are statutul special pe care îl avea. Cei care încearcă să pretindă altceva nu ar avea niciun temei

⁸⁷ Articolele 9 alin. 6), 16 alin. 6), 25 alin. 2), 32–35 și 40 alin. 5).

⁸⁸ Articolele 136 alin. 1) și 138 alin. 1) lit. (a).

⁸⁹ Decizie de aprobare a Programului de Dezvoltare a Învățământului Incluziv în Republica Moldova pentru anii 2011-2020 (Hotărârea Guvernului Nr. 523 din 11 iulie 2011), disponibilă la adresa: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=339343>.

juridic pentru a menține această poziție. Curtea a subliniat faptul că efectele declarării unei legi caduce sunt echivalente cu abrogarea acesteia.

Curtea Constituțională a Moldovei a declarat că traducerile actelor normative în limba rusă, publicarea acestora, precum și garanțiile de stat privind dreptul locuitorilor de a primi educație în limba rusă „nu exclud statutul limbii române ca limbă de stat a Republicii Moldova”.

2. Legea nr. 382-XV din 19 iulie 2001 privind drepturile persoanelor aparținând minorităților etnice

Legea nr. 382-XV definește minoritățile naționale ca fiind persoane care locuiesc pe teritoriul Republicii Moldova, au cetățenie moldovenească, au caracteristici etnice, culturale și lingvistice care diferă de majoritatea populației (moldoveni) și se consideră a fi de altă origine etnică (art. 1).

Aceasta conține prevederi relevante în ceea ce privește drepturile minorităților, printre care principiul egalității și nediscriminării pentru persoanele aparținând minorităților naționale (art. 4), dreptul la libertatea religioasă a minorităților (art. 14), dreptul de a-și folosi numele, numele de familie și patronimicul în documentele oficiale (art.16) sau numirea Biroului de relații interetnice ca agenție responsabilă cu promovarea politicii de stat în domeniul relațiilor interetnice și a Consiliului de coordonare ca organul său consultativ (art. 25)⁹⁰.

Potrivit articolului 6 din această legislație, „statul garantează realizarea drepturilor persoanelor aparținând minorităților naționale la învățământul preșcolar, învățământul primar, învățământul gimnazial (general și profesional), învățământul superior și postuniversitar în limba moldovenească și rusă, și creează condițiile pentru împlinirea dreptului lor la educație și instruire în limba maternă (ucraineană, găgăuză, bulgară, ebraică, idiș etc.)”.

Persoanele aparținând minorităților etnice și organizațiilor lor au de asemenea dreptul, potrivit legii, de a crea instituții preșcolare private și instituții de învățământ de toate nivelurile. Studierea limbii și literaturii moldovenești, precum și a istoriei Republicii Moldova în toate instituțiile de învățământ este obligatorie.

3. Legea nr. 5-XVI din 9 februarie 2006 privind asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați (Legea egalității de șanse)

Această legislație promovează egalitatea de șanse între femei și bărbați, în primul rând prin impunerea de sarcini organismelor publice de a lua decizii și politici în concordanță cu noțiunea de egalitate de șanse între femei și bărbați.

Aplicarea Legii egalității de șanse se extinde și asupra „sferelor politice, economice, sociale, culturale și de altă natură” și include îndatoriri specifice, în special, în materie de educație (art. 13). Legea interzice mai multe forme de acțiuni care se referă la discriminarea pe criteriu de sex⁹¹. Instituțiile de învățământ și de formare au, de asemenea, obligația să asigure egalitatea între bărbați și femei, în special „prin dezvoltarea materialelor didactice și a programei de învățământ în conformitate cu principiul egalității între femei și bărbați” (art.13-1 d).

⁹⁰ Și, de asemenea, obligația administrațiilor locale cu grupuri minoritare considerabile de a publica acte administrative în limba minorităților (art.8); dreptul persoanelor aparținând minorităților naționale de a comunica cu instituțiile publice în limba moldovenească și rusă și de a obține un răspuns în aceeași limbă de comunicare (art. 12);

⁹¹ Aceasta precizează că autoritățile publice competente nu promovează politici sau permit desfășurarea acțiunilor care nu asigură egalitatea de șanse între bărbați și femei; aceasta prevede că sunt interzise acțiunile care limitează sau exclud egalitatea de tratament între bărbați și femei și prevede că orice act juridic care conține dispoziții discriminatorii pe criterii de sex „este declarat nul de către organele competente”. Această referire la documentele juridice include contractele private.

Legea nu include nici un fel de mecanism de executare sau căi de atac pentru încălcarea obligațiilor. Datorită lipsei oricărui mecanism de aplicare sau căi de atac în temeiul legii, victimele discriminării de gen se bazează pe Legea privind asigurarea egalității și nu pe Legea egalității de șanse (a se vedea mai jos).

4. Legea nr. 23-XVI din 16 februarie 2007 cu privire la profilaxia infecției HIV/SIDA

În conformitate cu articolul său 1 alineatul (2), această legislație are printre obiectivele sale „excluderea discriminării persoanelor afectate de epidemia HIV/SIDA, garantarea respectării drepturilor omului în acest context și dezvoltarea și îmbunătățirea programelor legate de protecția copilului prin punerea în aplicare a sistemului de învățământ bazat pe programe diferențiate, promovarea unui stil de viață sănătos, inclusiv un stil de viață fără droguri, măsuri de prevenire a HIV/SIDA, precum și informarea cu privire la problemele măsurilor de protecție pentru prevenirea HIV”.

În conformitate cu articolul 5 alineatul (5), „Programele de învățământ se bazează pe principiul nediscriminării, al promovării toleranței față de persoanele care trăiesc cu HIV (PTHIV), respectând și garantând drepturile acestora”.

În conformitate cu articolele 6 alineatul (2) și, respectiv, articolul 6 alineatul (3), „Copiii și tinerii afectați de HIV/SIDA beneficiază de drepturi egale ca și colegii lor, beneficiind de acces la programe educaționale și de prevenire a HIV/SIDA, asistență socială și protecție juridică, precum și îngrijirea și tratamentul pe care le necesită ca urmare a statutului lor” și „copiii și tinerii afectați de HIV/SIDA din instituțiile medicale, sociale, de învățământ și penitenciare nu pot fi discriminați în ceea ce privește statutul acestora”.

Articolul 15 interzice testarea obligatorie pentru HIV înainte de admiterea la o instituție de învățământ.

În conformitate cu articolul 23, „ (1) Instituțiile preșcolare și de învățământ nu au dreptul de a refuza admiterea, de a segrega sau de a limita participarea persoanei la anumite activități, inclusiv sportive, accesul la servicii sau beneficii ori de a exmatricula persoanele respective pe motiv de status HIV pozitiv.

(2) Este interzisă discriminarea rudelor sau partenerilor persoanelor HIV pozitive.”

5. Legea Nr. 121 din 25 mai 2012 privind asigurarea egalității

Legea nr. 121 interzice discriminarea pe mai multe criterii și în toate sferele vieții, cu anumite excepții limitative. De asemenea, stabilește Organismul pentru promovarea egalității care audiază plângerile privind discriminarea și promovează egalitatea.

Legea asigură protecția tuturor persoanelor din Republica Moldova împotriva discriminării, în ceea ce privește o mare varietate de criterii, într-un număr mare de domenii reglementate prin lege. Legea reglementează interzicerea discriminării în „sferele politice, economice, sociale, culturale și de altă natură”⁹².

Articolul 9, coroborat cu articolul 1, interzice discriminarea în domeniul educației pe criterii de „rasă, culoare, naționalitate, origine etnică, limbă, religie sau convingeri, sex, vârstă, dizabilitate, opinie, opinie politică sau orice alte criterii similare”. Prin urmare, diferite criterii importante de

⁹² Totuși, aceasta nu include discriminarea în domeniile familiei (inclusiv căsătoria), relațiile de adopție și instituțiile religioase.

discriminare nu sunt acoperite, în mod explicit, de lege. Aceasta nu interzice, în mod explicit, discriminarea pe criterii precum starea de sănătate, orientarea sexuală, identitatea de gen, locul de reședință etc. Cu toate acestea, expresia „sau orice alte criterii similare” înseamnă că alte criterii de discriminare pot fi protejate în măsura în care se poate arăta că sunt similare cu criteriile incluse și sunt interpretate în mod corespunzător de instanțele judecătorești și de Organismul pentru promovarea egalității. Aceasta este contrară Constituției, al cărui articol 16 alineatul (2) interzice discriminarea în ceea ce privește o listă exhaustivă de criterii.

Conform articolului 1 alineatul (1), Legea protejează „toate persoanele din Republica Moldova”. Aceasta nu se limitează la cetățenii moldoveni.

Articolul 2 din lege enumeră cinci forme de discriminare interzisă: discriminare directă, discriminare indirectă, discriminare prin asociere, segregare rasială, hărțuire, incitare la discriminare și victimizare. Aceste definiții sunt în linii mari conforme cu cele mai bune practici internaționale.

Legea definește, de asemenea, termenul de „acomodare rezonabilă”, în conformitate cu cele mai bune practici internaționale, incluzând modificările și ajustările care sunt necesare și adecvate pentru a asigura fiecărei persoane exercitarea drepturilor și libertăților în mod egal cu ceilalți. Cu toate acestea, nu definește în mod expres lipsa unei acomodări rezonabile ca o formă de discriminare care trebuie interzisă.

Articolul 9 alineatul (4) păstrează dreptul instituțiilor de învățământ religios de a refuza să admită o persoană la studii, dacă statutul religios al acesteia nu îndeplinește cerințele de acces la instituție. Spre deosebire de articolul 7 alineatul (6) privind cerințele profesionale reale, această excepție nu este încadrată în așa fel încât să impună ca cerința să fie legitimă și justificată. Acest decalaj lasă loc pentru ca aceste instituții de învățământ să acționeze într-un mod care ar putea să nu fie în conformitate cu legislația europeană care impune faptul că aderarea la o anumită convingere trebuie să fie justificată, în mod corespunzător și că refuzul înscrierii este proporțional cu acest scop⁹³.

6. Legea nr. 60 din 30 martie 2012 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități

Legea privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități a fost destinată să facă progrese majore în protecția drepturilor persoanelor cu dizabilități și să alinieze legea la obligațiile Republicii Moldova în temeiul dreptului internațional, în special a CRPD.

Articolul 2 din lege definește persoana cu dizabilități drept „persoană cu deficiențe fizice, mintale, intelectuale sau senzoriale, deficiențe care, în interacțiune cu diverse bariere/obstacole, pot îngreuna participarea ei deplină și eficientă la viața societății în condiții de egalitate cu celelalte persoane”. Această definiție a dizabilității este în concordanță cu aprobarea de către CRPD a unui model social de dizabilitate.

Articolul 5 din lege prevede că punerea în aplicare a legii trebuie să se bazeze pe principiile, printre altele, „nediscriminării”, „egalității” și „respectului pentru demnitatea inerentă [și] autonomia individuală”. Acesta prevede că persoanele cu dizabilități beneficiază de un tratament favorabil în ceea ce privește accesul la educația obișnuită. Articolul 8 din lege prevede o serie de protecții împotriva discriminării persoanelor cu dizabilități. Discriminarea este definită ca: „[O]rice deosebire, excludere, marginalizare, limitare sau preferință, precum și în refuzul de creare a condițiilor

⁹³ A se vedea jurisprudența existentă privind problemele legate de ocuparea forței de muncă; CEDO 10 septembrie 2010 *Obst și Schüt c. Germaniei* nr. 425/03 și nr. 1620/03 ; CEDO 3 februarie 2011 *Siebenhaar c. Germaniei*, nr.18136/02 ; CJUE 18 aprilie 2018 *Vera Egenberger*, af. C 414/16

favorabile și de adaptare rezonabilă, care conduc la imposibilitatea sau complicarea recunoașterii, îndeplinirii sau folosirii drepturilor civile, politice, economice, sociale sau culturale, este interzisă și se pedepsește conform legislației în vigoare”. Aceasta este o definiție largă a discriminării, care cuprinde atât discriminarea directă, cât și cea indirectă și necesită acțiuni pozitive și satisfacerea rezonabilă a dizabilității. În plus, legea impune statului „să se străduiască să asigure faptul că nicio categorie de persoane cu dizabilități (...) nu este supusă discriminării multiple” (articolul 8 alineatul (12)).

Articolul 11 impune statului și persoanelor juridice de drept public și privat obligația de a lua măsuri de sensibilizare în ceea ce privește persoanele cu dizabilități⁹⁴.

Capitolul 4 al Legii reglementează învățământul, formarea și dezvoltarea profesională a persoanelor cu dizabilități. Acesta asigură acces egal la toate nivelurile de învățământ prin impunerea obligațiilor asupra Ministerului Educației și a autorităților locale în vederea creării condițiilor necesare pentru accesul copiilor cu dizabilități la educație⁹⁵.

Aceasta este o obligație largă care include asigurarea că există profesori instruiți corespunzător și alte facilități rezonabile⁹⁶. Această lege pare să ofere un nivel mai ridicat de protecție decât Codul Educației. De exemplu, aceasta prevede ca „persoanele cu dizabilități să urmeze învățământul general, învățământul gimnazial de specialitate și învățământul superior în instituțiile de învățământ, astfel cum a fost stabilit de Guvern⁹⁷.

O parte substanțială a Legii se referă la îmbunătățirea accesibilității în domenii cheie, cum ar fi educația pentru persoanele cu dizabilități. De asemenea, au fost adoptate anumite texte de reglementare, cum ar fi Ordinul nr. 99 din 22 februarie 2015 privind Metodologia de evaluare a dezvoltării copilului, Ordinul nr. 98 din 26 februarie 2015 privind organizarea școlarizării la domiciliu și Ordinul nr. 156 din 20 martie 2015 privind procedurile specifice de examinare a copiilor cu nevoi educaționale speciale⁹⁸. În acest ultim text, Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității (Consiliul pentru Egalitate sau CPEDAE, a se vedea mai jos) a examinat metodologia de organizare și desfășurare a examenelor de bacalaureat, anul școlar 2013-2014, adoptat prin Ordinul Ministerului Educației nr. 64 din 7 februarie 2014. Consiliul Egalității a constatat că formularea utilizată de metodologie a fost nereușită și discutabilă și că frazele „în circumstanțe excepționale”, „candidați imobilizați”, „locul de imobilizare” au fost formulate într-un mod umilitor și stigmatizator față de persoanele cu dizabilități și s-au referit la abordarea medicală a dizabilității, fapt contrar standardelor internaționale și europene.

În ceea ce privește accesibilitatea clădirilor și construcțiilor pentru persoanele cu dizabilități, există și un set de acte normative care reglementează normele tehnice care trebuie respectate la planificarea, executarea și punerea în funcțiune a construcției și anume Ordinul nr. 189 din 12 februarie 2013 privind normele referitoare la adaptarea clădirilor civile și a spațiului urban la nevoile individuale ale persoanelor cu dizabilități sau reglementările referitoare la construcții pentru proiectarea clădirilor și clădirile care iau în considerare accesibilitatea persoanelor cu dizabilități.

⁹⁴ Aceasta include:

- promovarea unei percepții pozitive și a unui rol social activ pentru persoanele cu dizabilități;
- cultivarea unei atitudini respectuoase față de persoanele cu dizabilități în sistemul educațional;
- promovarea recunoașterii competențelor, meritelor și abilităților persoanelor cu dizabilități, precum și contribuția acestora la locul lor de muncă;
- încurajarea instituțiilor media să raporteze cu privire la persoanele cu dizabilități într-un mod care să contribuie la incluziunea socială a acestora;
- realizarea de programe de conștientizare a publicului cu privire la persoanele cu dizabilități și drepturile acestora.

⁹⁵ Legea privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități (Legea nr. 60 din 30 martie 2012), articolul 29.

⁹⁶ Consultați articolul 27 din Lege

⁹⁷ Articolul 29 alineatul (2)

⁹⁸ Consultați <http://msmps.gov.md/ro/advanced-page-type/protectia-sociala-persoanelor-cu-dizabilitati>

E. Dispoziții privind căile de atac

Conform articolului 17 din Legea nr. 121 mai sus menționată, actele de discriminare sunt supuse legislației disciplinare, civile, administrative și penale în vigoare. Având în vedere că legislația în vigoare nu conținea o prevedere suficientă pentru incriminarea actelor de discriminare, au fost introduse anumite modificări în Codul Penal al Republicii Moldova nr. 985-XV din 18 aprilie 2002 și Codul Contravențional nr. 218-XVI din 24 octombrie 2008 prin adoptarea Legii privind modificarea și completarea unor acte normative nr. 306 din 26 decembrie 2012.

1. Codul Civil

Codul Civil al Republicii Moldova (Legea nr. 1007 din 6 iunie 2002) este un aspect-cheie al legislației anti-discriminare al Republicii Moldova, deoarece stabilește un set de căi de atac disponibile în cazul discriminării ilegale. Acesta are o funcție de susținere crucială.

Articolul 11 stabilește căile de atac disponibile conform Codului. Acestea includ: repararea prejudiciilor, inclusiv repararea prejudiciului moral, declararea nulității actului emis de o autoritate publică, recunoașterea nulității actului juridic, recunoașterea dreptului, restabilirea situației anterioare încălcării dreptului și suprimarea acțiunilor prin care se încalcă dreptul sau se creează pericolul încălcării lui. În consecință, pot fi disponibile o serie de remedii victimelor discriminării.

2. Codul Contravențional

Codul Contravențional al Republicii Moldova (Codul nr. 218 din 24 octombrie 2008) stabilește contravențiile administrative, care dau naștere sancțiunilor administrative. Răspunderea pentru o contravenție administrativă este separată atât de răspunderea penală, cât și de cea civilă: contravențiile nu trebuie stabilite în instanță. Codul conferă mai degrabă, diverselor organisme administrative, cum ar fi CPEDAE (a se vedea mai jos), competența de a stabili anumite contravenții. Cu toate acestea, în cazul contravențiilor administrative legate de discriminare, numai instanțele judecătorești pot impune sancțiuni.

Codul Contravențional conține mai multe contravenții administrative cu privire la egalitate și nediscriminare. Fiecare contravenție este pedepsită de un anumit număr de unități de pedeapsă, fiecare unitate fiind în valoare de 50 MDL (2,25 EUR)⁹⁹.

În conformitate cu articolul 65¹ din Codul Contravențional, constituie contravenție orice deosebire, excludere, restricție sau preferință, bazată pe criteriu de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie sau convingeri, sex, vîrstă, dizabilitate, opinie, apartenență politică sau pe orice alt criteriu, manifestată:

- ▶ la oferirea accesului la instituțiile de învățămînt de orice tip și nivel;
- ▶ prin stabilirea de principii de admitere la studii, bazate pe anumite restricții, cu încălcarea prevederilor legislației în vigoare;
- ▶ în procesul educațional, inclusiv la evaluarea cunoștințelor acumulate;
- ▶ în activitatea științifico-didactică,
se sancționează cu amendă de la 100 la 140 de unități convenționale aplicată persoanei fizice, cu amendă de la 200 la 350 de unități convenționale aplicată persoanei cu funcție de răspundere, cu amendă de la 350 la 450 de unități convenționale aplicată persoanei juridice.

⁹⁹ Articolul 34 alineatul (1); Prin Legea privind modificarea și completarea Codului privind contravențiile administrative ale Republicii Moldova nr. 208 din 17.11.2016 (care a intrat în vigoare la 16.03.2017) a fost modificată amenda de unități convenționale, astfel încât o unitate convențională va fi egală cu 50 lei.

În cazul în care contravenientul plătește jumătate din suma amenzii în termen de 72 de ore de la stabilirea ei, se consideră că amenda a fost executată. Dacă o persoană nu achită amenda în termen de 30 de zile, instanța o poate înlocui cu:

- ▶ amendă în mărime dublă, dar care nu poate depăși limita maximă a sancțiunii prevăzută de norma materială contravențională sau de articolul care reglementează amenda;
- ▶ privarea de dreptul de a desfășura anumite activități, de la șase luni la un an;
- ▶ muncă neremunerată în folosul comunității, o oră de muncă având echivalentul cu o singură unitate de penalizare, cu o durată de muncă de maxim 60 de ore; sau
- ▶ arestul contravențional, o zi de arest fiind egală cu 2 unități convenționale, durata arestului nedepășind 30 de zile¹⁰⁰.

3. Codul Penal

Articolul 176 alineatul 1 din Codul Penal (încălcarea egalității în drepturi a cetățenilor) reformulat prevede că:

„Orice deosebire, excludere, restricție sau preferință în drepturi și în libertăți a persoanei sau a unui grup de persoane, orice susținere a comportamentului discriminatoriu în sfera politică, economică, socială, culturală și în alte sfere ale vieții, bazată pe criteriu de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie sau convingeri, sex, vîrstă, dizabilitate, opinie, apartenență politică sau pe orice alt criteriu:

- a) săvîrșită de o persoană cu funcție de răspundere;
- b) care a cauzat daune în proporții mari;
- c) săvîrșită prin amplasarea de mesaje și simboluri discriminatorii în locurile publice;
- d) săvîrșită în baza a două sau mai multe criterii;
- e) săvîrșită de două sau de mai multe persoane, se pedepsește cu amendă în mărime de la 750 la 950 unități convenționale sau cu muncă neremunerată în folosul comunității de la 150 la 240 de ore, sau cu închisoare de pînă la 2 ani, în toate cazurile cu (sau fără) privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de la 2 la 5 ani”¹⁰¹.

¹⁰⁰ Art. 34 alin. (4)

¹⁰¹ Alin. 2 prevede: Promovarea ori susținerea acțiunilor specificate la alin. (1), săvîrșită prin intermediul mijloacelor de informare în masă, se pedepsește cu amendă în mărime de la 950 la 1200 unități convenționale sau cu muncă neremunerată în folosul comunității de la 160 la 240 de ore, cu amendă, aplicată persoanei juridice, în mărime de la 2000 la 4000 unități convenționale cu privarea de dreptul de a exercita o anumită activitate pe un termen de la 1 la 3 ani”. Alin. 3: „Acțiunile specificate la alin. (1) și (2) care au provocat din imprudență decesul persoanei ori sinuciderea acesteia se pedepsesc cu închisoare de la 2 la 6 ani, cu amendă, aplicată persoanei juridice, în mărime de la 2000 la 4000 unități convenționale cu privarea de dreptul de a exercita o anumită activitate pe un termen de la 1 la 5 ani sau cu lichidarea persoanei juridice”. Art. 346 din Codul Penal a fost modificat, de asemenea, și prin Legea nr. 306 din 26 decembrie 2012. Acesta prevede următoarele: Acțiunile intenționate, îndemnul public, inclusiv prin intermediul mass-media, scrise și electronice, îndreptate spre ațîțarea vrăjbei, diferențierii sau dezbinării naționale, etnice, rasiale sau religioase, spre înjosirea onoarei și demnității naționale, precum și limitarea, directă sau indirectă, a drepturilor ori stabilirea de avantaje, directe sau indirecte, cetățenilor în funcție de apartenența lor națională, etnică, rasială sau religioasă, se pedepsesc cu amendă în mărime de pînă la 650 unități convenționale sau cu muncă neremunerată în folosul comunității de la 180 la 240 de ore, sau cu închisoare de pînă la 3 ani.

F. Actorii principali responsabili de remedierea practicilor discriminatorii

1. Instanțele

Administrarea justiției de către instanțe este reglementată în mare măsură de Codul de Procedură Civilă (Legea nr. 225 din 30 mai 2003). Articolul 33 din Cod stabilește competența instanțelor de judecată de a judeca toate cazurile civile care implică persoane fizice, întreprinderi și autorități publice care vizează încălcarea drepturilor, a libertăților și a intereselor legitime, inclusiv a plângerilor în care se pretinde discriminarea.

Instanțele obișnuite pot să se pronunțe asupra acțiunilor de discriminare în jurisdicțiile civile, administrative și penale. Instanțele judecătorești pot audia urmărirea penale pentru infracțiuni penale care implică discriminare, astfel cum sunt prevăzute în Codul Penal al Republicii Moldova¹⁰².

În acțiunile civile, plângerile de discriminare sunt depuse direct la instanță, de exemplu în temeiul articolului 18 din Legea privind asigurarea egalității. Reclamantii nu sunt obligați să depună o plângere la CPEDAE înainte de a introduce o acțiune de discriminare în instanță. În mod similar, reclamantii pot să se adreseze instanței după ce au depus o plângere la CPEDAE, atâta timp cât a trecut mai puțin de un an de la comiterea infracțiunii și a fost examinată plângerea de CPEDAE.

Articolul 18 din Legea privind asigurarea egalității prevede că, în cazul în care cazurile de discriminare fac obiectul unor acțiuni în instanță în calitate civilă, instanța poate:

- ▶ să declare că drepturile reclamantului au fost încălcate;
- ▶ să interzică continuarea comportamentului discriminatoriu;
- ▶ să ordone restabilirea situației înainte de încălcarea drepturilor;
- ▶ să dispună compensarea prejudiciului material și moral și recuperarea cheltuielilor de judecată; sau
- ▶ să declare nul actul care a dus la discriminare.

Articolul 21 din Legea privind asigurarea egalității și articolul 85 alineatul (1) litera (a) din Codul de Procedură Civilă prevăd că persoanele care intentează o acțiune în justiție în materie de discriminare sunt scutite de plata taxei de stat. În conformitate cu articolul 18 alineatul (2) din Legea privind asigurarea egalității, sindicatele sau ONG-urile care activează în domeniul drepturilor omului pot iniția acțiuni civile în numele persoanelor despre care cred că au fost discriminate. Pentru a fi eligibili pentru a iniția acest tip de acțiune reprezentativă, ONG-urile trebuie să demonstreze că sunt înregistrate la Registrul de stat al ONG-urilor și au acordul victimei (sau victimelor).

Există două căi prin care instanțele judecătorești pot audia cazurile de discriminare într-o funcție administrativă, spre deosebire de cea civilă. În primul rând, deciziile CPEDAE și ale altor autorități publice pot fi contestate în proceduri similare revizuirii judiciare. Articolul 277 din Codul de Procedură Civilă stabilește că orice persoană care se consideră vătămată într-un drept, recunoscut de lege, de către o autoritate publică, printr-un act administrativ sau prin nesoluționare în termen legal a unei cereri se poate adresa instanței judecătorești competente pentru anularea actului, repunerea în drept și repararea prejudiciului. În al doilea rând, în cazul în care CPEDAE consideră că una dintre contravențiile administrative din Codul Contravențional referitoare la discriminare a fost încălcată, aceasta își poate prezenta constatările în fața instanței, care va decide dacă va impune sau nu sancțiuni.

¹⁰² Exemple de astfel de infracțiuni includ: tortura, tratamentul inuman sau degradant (articolul 1661; hărțuirea sexuală (articolul 173) și încălcarea egalității în drepturi a cetățenilor (articolul 176)

2. Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității (CPEDAE sau Consiliul pentru Egalitate)

În conformitate cu articolul 11 din Legea nr. 121 menționată mai sus, Consiliul pentru Egalitate este instituit și definit ca un organism independent și imparțial împuternicit să protejeze împotriva discriminării și să asigure egalitatea.

a. Misiuni și competențe

Funcțiile sale includ:

- ▶ examinarea conformității legislației cu standardele de nediscriminare și propunerea de amendamente la legislația privind nediscriminarea;

De exemplu, Consiliul a examinat proiectul Codului Educației al Republicii Moldova. În conformitate cu articolul 9 alineatul (3) din proiectul propus, finanțarea de bază pentru învățământul general s-a bazat pe principiul „banii urmează elevul”, conform căruia resursele alocate unui elev sau copil sunt transferate instituției de învățământ în care acesta învață. Consiliul a menționat că această abordare nu a ținut seama de particularitățile instituțiilor de învățământ preuniversitar pentru vorbitorii de limbă minoritară pe teritoriul Republicii Moldova (rusă, ucraineană, găgăuză și bulgară). Consiliul a subliniat că această situație constituie o discriminare indirectă bazată pe limbă.

- ▶ colectarea informațiilor despre dimensiunile, starea și tendințele fenomenului discriminării la nivel național și elaborează studii și rapoarte;
- ▶ oferă autorităților publice propuneri de prevenire și combatere a discriminării, de creștere a gradului de conștientizare în comunitate cu privire la discriminare și de colaborare cu organizațiile internaționale specializate în nediscriminare.

De exemplu, Consiliul a elaborat un set de recomandări generale intitulate „Protecția juridică a dreptului la educație exercitat fără discriminare”, care a fost distribuit instituțiilor de învățământ din țară.

CPEDAE poate acționa, de asemenea, într-un rol conciliator: una dintre funcțiile sale în temeiul articolului 12 alineatul (1) litera (m) este de a „contribui la soluționarea amiabilă a conflictelor care rezultă din comiterea unor acte discriminatorii”.

De exemplu, Consiliul a găsit o soluționare în cazul său 005/2013 cu privire la refuzul unei instituții preșcolare (grădiniță) de a înscrie un copil diagnosticat cu diabet, din cauza lipsei unor condiții speciale de alimentare în instituție. După intervenția Consiliului, administrația școlară a primit călduros copilul în cele din urmă, oferind în același timp acomodarea rezonabilă a nevoilor sale speciale.

CPEDAE are dreptul să examineze plângerile persoanelor care se consideră victime ale discriminării, prezentând recomandări autorităților relevante cu privire la inițierea măsurilor disciplinare, detectând contravenții în temeiul Codului Contravențional și notificând procuratura în cazurile de răspundere penală.

În acest context, CPEDAE are dreptul de a solicita date și informații relevante de la persoane despre care se presupune că au comis acte discriminatorii, însă nu este permisă efectuarea de inspecții la fața locului.

În cazul în care nu se consideră că au fost săvârșite contravenții administrative sau fapte penale, CPEDAE poate face recomandări numai în temeiul articolului 15 alineatul (4) pentru a asigura restabilirea drepturilor victimei și pentru a împiedica apariția unor acte similare.

De exemplu, ca răspuns la recomandările CPEDAE, Ministerul Educației a anunțat modificări ale modului în care au fost făcute acomodări rezonabile pentru copiii cu dizabilități pe durata desfășurării examenelor¹⁰³.

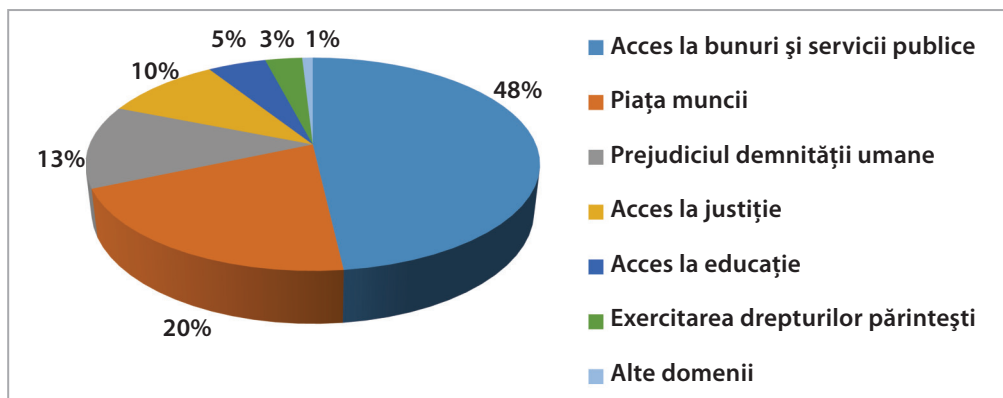
În cazul în care astfel de recomandări sunt ignorate, după 10 zile, CPEDAE poate propune autorității competente să impună măsuri disciplinare.

În ceea ce privește anumite tipuri de discriminare care se încadrează în contravențiile administrative prevăzute în Codul Contravențional (Legea nr. 218 din 24 octombrie 2008), CPEDAE este împuternicită în temeiul articolului 4235 din Codul Contravențional să stabilească că anumite prevederi ale Codului au fost încălcate. În cazul în care constată că au avut loc astfel de contravenții, poate transmite constatările, în conformitate cu articolul 15 alineatul (8), unei instanțe competente, care poate alege apoi să impună sau nu sancțiuni. CPEDAE nu poate impune el însuși sancțiuni. În 93% din cazuri, deciziile Consiliului au fost menținute de instanțe după ce au fost atacate.

De asemenea, CPEDAE nu are competența de a contesta validitatea legilor și reglementărilor pe care le consideră discriminatorii în fața Curții Constituționale. Astfel, deși CPEDAE este împuternicită în articolul 12 litera (a) să examineze conformitatea legislației cu standardele de nediscriminare, aceasta nu poate lua măsuri pentru a invalida astfel de legi.

b. Date referitoare la plângerile de discriminare în sectorul educației

Numărul de plângeri înaintate CPEDAE în legătură cu accesul la educație este foarte limitat.

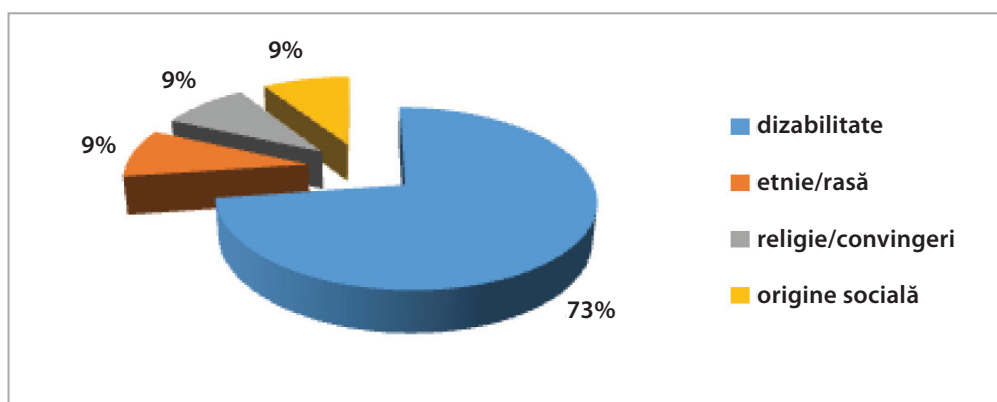

În medie, doar 5% din numărul total al deciziilor de constatare au stabilit incidente discriminatorii. Pentru moment, doar două decizii ale CPEDAE referitoare la hărțuirea discriminatorie a elevilor¹⁰⁴ din totalul cazurilor referitoare la educație au fost contestate în fața instanțelor și ambele au fost acceptate.

¹⁰³ Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, Hotărârea nr. 122/2014 din 9 septembrie 2014. Ministerul Educației al Republicii Moldova, „Schimbarea examenelor în învățământ pentru elevii cu NES”, 9 martie 2013, disponibilă la: <http://www.aee.edu.md/content/modificarea-instruc%C5%A3iunii-de-examinare-elevilor-cu-ces>

¹⁰⁴ A se vedea Decizia 004/2013 privind hărțuirea unei eleve de către colegii ei și administrația liceului profesional pe motivul dizabilității și a statutului social a acesteia de copil orfan. Administrația liceului nu a întreprins nicio acțiune în vederea soluționării conflictului și nu a oferit acomodare rezonabilă. A se vedea, de asemenea, Decizia 164/14 referitoare la hărțuirea unui elev cu convingeri ateiste de către un profesor.

Conform statisticilor CPEDAE, dizabilitatea constituie primul motiv de discriminare în domeniul învățământului.

c. Exemple de decizii ale CPEDAE referitoare la practicile discriminatorii

Într-unul din cazuri, Consiliul pentru Egalitate a constatat inaccesibilitatea fizică a instituțiilor de învățământ pentru copiii cu deficiențe locomotorii, precum și lipsa mijloacelor de transport adaptate pentru deplasarea la și de la instituția de învățământ¹⁰⁵. După cum se descrie mai jos, au fost găsite și practici de hărțuire împotriva copiilor pe motivul credinței sau a rasei acestora. Majoritatea cazurilor rămase referitoare la sectorul educațional se referă la atitudinea rigidă a cadrelor didactice în procesul de integrare a copiilor cu nevoi educaționale speciale în instituțiile de învățământ preșcolar și primar, lipsa capacității acestora de a elabora și implementa programa de învățământ individualizată și lipsa unei game suficiente de servicii de asistență¹⁰⁶. Ultimul se referă la eșecul includerii clasei a IX-a a școlilor auxiliare în Planul-cadru pentru învățământul primar, gimnazial și liceal pentru educația incluzivă.

► Decizia din 25 noiembrie 2013 Cazul nr. 005/2013 privind discriminarea în ceea ce privește accesul la instituția preșcolară și refuzul acomodării rezonabile

Cazul a vizat refuzul de a înscrie un copil de 4 ani cu diabet zaharat de tip 1 din cauza incapacității instituției școlare de a furniza o dietă specială. Administrația școlii a explicat că diabetul zaharat de tip 1 nu poate fi calificat drept o dizabilitate și că datoria de acomodare rezonabilă nu se aplică la acest nivel de *învățământ*. În plus, copilul a fost forțat să viziteze și să consulte mai mulți medici pentru ca aceștia să decidă în cele din urmă cu privire la înscrierea sa. Nu au fost create servicii de asistență psihopedagogică pentru a oferi o evaluare inițială și a face recomandări care să sprijine integrarea educațională a copiilor cu dizabilități.

Referindu-se la hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului din cauza *Glor c. Elveției*, CPEDAE a hotărât că starea de sănătate a minorului era o formă de dizabilitate și, prin urmare, a concluzionat că trebuie aplicată obligația de acomodare rezonabilă. Acesta a fost, de asemenea, preocupată de abordarea medicală a administrației școlare în contradicție cu Convenția ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități și Legea nr. 60 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități, promovând un model psiho-social de dizabilitate. Consiliul pentru Egalitate a concluzionat

¹⁰⁵ Decizia din 9 septembrie 2014 Cazul nr. 122/2014

¹⁰⁶ A se vedea și Decizia din 28 iunie 2014 Cazul nr. 083/2014 privind discriminarea în accesarea instituției preșcolare și refuzul de a oferi acomodare rezonabilă; Decizia din 5 decembrie 2016 Cazul nr. 477/16 privind discriminarea împotriva unui copil cu autism în clasa întâi; Decizia din 16 februarie 2016 Cazul nr. 361/15 cu privire la o școală gimnazială lipsită de cadre didactice care să ofere suport și de lucrători sociali calificați care să ofere o educație incluzivă

că, potrivit Legii nr. 121, a avut loc o discriminare pe criteriul dizabilității. Prin urmare, acesta a recomandat Direcției Generale pentru Educație, Tineret și Sport din orașul Chișinău să înființeze Serviciul de Asistență Psihopedagogică, să elaboreze instrucțiuni metodologice privind acomodările rezonabile pentru copiii cu dizabilități în instituțiile preșcolare și să furnizeze formare personalului angajat în aceste instituții.

► **Decizia din 21 iunie 2016 Cazul nr. 400/16 cu privire la discriminarea pe criteriu de dizabilitate și incapacitatea de a oferi acomodare rezonabilă pentru copilul cu dizabilități în grădiniță**

Consiliul a fost sesizat cu o plângere referitoare la dificultățile întâmpinate de un copil cu dizabilități înscris la grădiniță. Din prima zi de prezență, educatoarea s-a plâns și a spus mamei copilului că părinții nu ar dori un astfel de copil în grupă. Aceasta a spus că nu va putea lucra cu asistentul personal al copilului. Mai mult, planul individualizat nu pare să fi fost efectiv implementat. Educatoarea a fost supusă ulterior unei măsuri disciplinare. Consiliul pentru Egalitate a concluzionat, că comportamentul nedorit față de acest copil și incapacitatea de a asigura acomodarea rezonabilă au constituit o discriminare directă și au încălcat dreptul la educație în mod egal, precum și dreptul la demnitate atât a copilului, cât și a părinților acestuia.

► **Decizia din 15 octombrie 2014 în Cazul 164/14 privind hărțuirea și discriminarea în ceea ce privește accesul la educație pe criteriul opiniilor și convingerilor ateiste**

Acest caz a vizat tratamentul nefavorabil al unui copil înscris în clasa a IV-a din cauza convingerilor ateiste ale familiei sale. Deoarece s-a dovedit că orele de educație morală și spirituală erau, de fapt, cursuri de religie în timpul cărora elevii erau instruiți cu privire la dogme religioase, părinții au solicitat ca copilul lor să nu participe la acest curs. Cu toate acestea, orarul a fost aranjat astfel încât ora de educație morală și spirituală să nu fie nici prima, nici ultima și, prin urmare, copilul nu avea altă alternativă decât să participe la aceasta. Învățătoarea a organizat aproximativ 11 excursii la 4 mănăstiri și a atârnat icoane deasupra tablei din sala de clasă. Aceasta a organizat în mod deliberat dezbateri pe tema „*De ce nu credeu în Dumnezeu?*”, pentru a-și impune punctele de vedere și a stigmatiza copilul. Copilul a fost batjocorit, în timp ce învățătoarea a insistat, că copiii trebuie să se roage și să facă semnul crucii. Băieții din clasă au început să-l agreseze verbal și să-l intimideze și, în cele din urmă, chiar să-l agreseze fizic. În cele din urmă i s-a spus că performanța sa școlară slabă se datorează faptului că nu credea în Dumnezeu. În timpul unui concert realizat de copiii din clasă pentru a sărbători sfârșitul clasei a IV-a, învățătoarea a împărțit diplome pentru a aprecia diferite comportamente (elevul cel mai punctual, cel mai responsabil etc.). Învățătoarea a împărțit astfel de diplome tuturor elevilor din clasă, cu excepția fiului reclamatului. Administrația școlii a aplicat o măsură disciplinară împotriva învățătoarei și a decis să nu-i reînnoiască contractul individual de muncă.

Consiliul pentru Egalitate a ajuns la concluzia, că acesta este un caz de hărțuire și discriminare pe baza convingerilor ateiste și a recomandat administrației școlii ca, în procesul de învățământ, să fie puse în aplicare acomodarea rezonabilă în legătură cu credințele ateiste și religioase. De asemenea, Consiliul pentru Egalitate a recomandat, ca Direcția Generală pentru Educație, Tineret și Sport a Primăriei Municipiului Chișinău să emită o scrisoare explicativă instituțiilor de învățământ la toate nivelurile, cu privire la măsurile referitoare la acomodarea rezonabilă în legătură cu credințele ateiste și religioase în procesul de învățământ și în evaluarea cunoștințelor dobândite în activitatea științifică și didactică.

► **Decizia din 13 februarie 2015, Cazul 187/2014 privind hărțuirea rasială a unei fete de etnie romă**

În acest caz, petiționara explică faptul că fiica ei de 5 ani a fost numită „țigancă urâtă” și i s-a spus că „Țiganii sunt nebuni, murdari, fură și mănâncă copiii”, în timp ce frecventa Academia *FasTrackKids*. Ca apărare, profesorul a explicat că nu a observat nimic deosebit în ceea ce privește comportamentul copiilor. Acesta a menționat, de asemenea, că instituția sa este multiculturală și, până în prezent, a avut experiențe pozitive cu copiii din familii de diferite culturi, etnii și medii. Examinând toate circumstanțele cauzei, Consiliul pentru Egalitate a constatat totuși, că faptele expuse în plângere constituie hărțuire rasială a minorei. Drept urmare, Consiliul pentru Egalitate a recomandat ca Academia Internațională pentru Copii „FasTrackKids” să ceară scuze minorei și familiei sale, în formă scrisă sau verbală. De asemenea, a informat personalul didactic cu privire la decizia Consiliului pentru Egalitate și a solicitat să adopte măsuri pentru a preveni orice formă de discriminare în activitățile sale viitoare.

► **Decizia din 29 septembrie 2017 Cazul nr. 92/17 privind neinclusiunea clasei a IX-a a școlilor auxiliare în Planul cadru pentru învățământul primar, gimnazial și liceal privind educația incluzivă**

Avocatul Poporului pentru copii și Centrul de Asistență Juridică pentru Persoane cu Dizabilități au depus o cerere la Consiliu pentru Egalitate cu privire la domeniul de aplicare a planurilor-cadru pentru învățământul primar, gimnazial și liceal aprobat de Ministerul Educației. Aceste planuri pentru anul 2012 nu includ clasa a IX-a a învățământului gimnazial special în școli auxiliare care împiedică elevii cu dificultăți de învățare severe să dobândească educația gimnazială în condiții egale cu ceilalți copii.

În cursul anchetei, Ministerul Educației s-a angajat ca în anul școlar 2017-2018, specialiștii școlilor auxiliare să revizuiască și să adapteze programa școlară pentru disciplinele obligatorii și opționale, individualizând procesul educațional la cerințele educaționale speciale ale elevilor. CPEDAE a recomandat Ministerului Educației să planifice, să organizeze și să monitorizeze revizuirea programei școlare pentru a o adapta nevoilor reale ale elevilor înscriși în școlile auxiliare. De asemenea, a recomandat includerea grupului de clase a V-a până la a IX-a în planul-cadru pentru învățământul primar, gimnazial și liceal pentru anul școlar 2018-2019, în școlile auxiliare.

3. Avocatul Poporului pentru protecția drepturilor copilului

Legea nr. 52 din 3 aprilie 2014¹⁰⁷ prevede mandatul Avocatului Poporului și al Avocatului Poporului pentru protecția drepturilor copilului. Aceștia au un rol important în prevenirea și combaterea discriminării. Ei au sarcina de a „asigura promovarea și protecția drepturilor omului și a libertăților fundamentale”. Orice interferență în activitatea Avocatului Poporului, ignorarea deliberată a sesizărilor și recomandărilor prezentate de Avocatul Poporului, precum și orice subminare a activității sale, face obiectul răspunderii legale.

Competențele principale ale Avocatului Poporului pentru protecția drepturilor copilului sunt următoarele:

- examinarea plângerilor individuale privind încălcarea drepturilor și libertăților;
- inițierea de procese împotriva persoanelor care comit discriminare;
- competența de a notifica și introduce acțiuni la Curtea Constituțională¹⁰⁸.

¹⁰⁷ A fost instituită prin Legea privind Avocatul Poporului al Republicii Moldova din 30 aprilie 2014, modificată ulterior în 2015 și 2016. Avocatul Poporului a fost apoi constituționalizat în 2017 (Legea nr. 70 din 13 aprilie 2017).

¹⁰⁸ Art. 16 din Legea nr. 52

Avocatul Poporului reprezintă unul dintre puținele mijloace de acces individual la Curtea Constituțională, chiar dacă într-o manieră indirectă. Avocatul Poporului trimite în fiecare an câteva sesizări la Curtea Constituțională. În perioada 2013-2016, au existat în total 12 sesizări, dintre care nouă au avut loc în 2013. De exemplu, Curtea Constituțională a constatat ca fiind neconstituțională o dispoziție care limita admiterea la studii de doctorat a persoanelor cu vârstă mai mică de 35 de ani¹⁰⁹.

Avocatul Poporului pentru protecția drepturilor copilului este, de asemenea, un organism de monitorizare. De exemplu, a elaborat un studiu privind monitorizarea incluziunii sociale a copiilor care suferă de tulburări de spectru autist¹¹⁰ și a procesului de dezinstituționalizare¹¹¹. După identificarea mai multor deficiențe, în special în domeniul educației, Avocatul Poporului pentru drepturile copiilor a încurajat autoritățile publice centrale și locale și organizațiile neguvernamentale să instituie un mecanism de colaborare și cooperare eficientă pentru realizarea incluziunii sociale a copiilor cu tulburări de spectru autist și a copiilor cu deficiențe mintale.

Avocatul Poporului pentru protecția drepturilor copilului acționează și ca mediator. De exemplu, acesta a soluționat cazul nr. 06-1/2 din 22 aprilie 2016 privind dificultățile cu care se confruntă părinții unui copil cu nevoi educaționale speciale care au fost de multe ori sfătuiți de administrația școlii să-și transfere copilul într-o altă instituție din cauza comportamentului copilului¹¹². Copilul necesita tratament și a acumulat multe absențe din cauza bolii. Prin urmare, instituția era pe punctul de a-l exmatricula. Acordul prevedea ca instituția de învățământ să depună toate eforturile pentru incluziunea copilului și, pe de altă parte, ca părinții să asigure asistența necesară copilului lor (sesiuni de terapie, consultarea specialiștilor, relația cu profesorii).

4. Biroul pentru Relații Interetnice (denumit în continuare BRI)

Este o autoritate a administrației publice centrale care se ocupă de următoarele misiuni:

- ▶ promovarea politicii de stat în domeniul relațiilor interetnice;
- ▶ funcționarea limbilor vorbite în Republica Moldova;
- ▶ susținerea diasporei moldovenești.

BRI este responsabil pentru asigurarea respectării legislației referitoare la minoritățile etnice, examinarea noilor legi, consultările cu organizațiile societății civile care reprezintă grupuri etno-culturale pe teme de interes, precum și cooperarea cu instituțiile naționale, pentru a asigura implementarea eficientă a angajamentelor naționale și internaționale în domeniul protecției drepturilor minorităților.

În ceea ce privește aceste obiective, BRI își dirijează activitățile de consolidare și îmbunătățire a capacității instituționale în domeniul relațiilor interetnice, în special în ceea ce privește contribuția la crearea condițiilor necesare pentru predarea limbii de stat minorităților naționale, precum și promovarea toleranței, respectarea diversității culturale și lingvistice și prevenirea și combaterea discriminării pe criterii de rasă, culoare, origine națională sau etnică, eliminarea xenofobiei și a prejudecăților etnice.

¹⁰⁹ Curtea Constituțională, Decizia nr. 26 din 19 septembrie 2013, disponibil la: <http://lex.justice.md/md/350753>.

¹¹⁰ http://ombudsman.md/sites/default/files/document/attachments/raport_tematic_autismul.pdf

¹¹¹ http://ombudsman.md/sites/default/files/document/attachments/raport_diz_2017_red_0.pdf

¹¹² http://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ahUKEwiK7r6Slo_cAhWBSHQKHU4UDbYQFggyMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.legislationline.org%2Fdocuments%2Fid%2F20947&usg=AOvVaw1BLdfVVKcCnsPskpFPYhoZ

II. EDUCAȚIA INCLUZIVĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Vârsta oficială de începere a școlii primare este vârsta de șapte ani¹¹³ și are o durată de patru clase. Școala gimnazială este împărțită în două cicluri: secundar inferior (*gimnaziu*) este format din clasele 5 – 9, și secundar superior (*liceul*) este format din clasele 10 – 12. În principiu, învățământul public este gratuit, iar învățământul obligatoriu cuprinde un an de ciclu preșcolar, primar și secundar inferior. Elevii dau Examenul/Certificatul de studii gimnaziale la sfârșitul clasei a 9-a și Examenul național/Diploma de bacalaureat la sfârșitul clasei a 12-a. Deși Codul Educației prevede că vârsta de școlarizare obligatorie este de 18 ani, în realitate este acordată până la 16 ani, adică până la sfârșitul gimnaziului. Majoritatea băieților și fetelor din Moldova frecventează școlile primare și gimnaziale. Învățământul preșcolar încă rămâne în urmă, în special în zonele rurale.

În acești ultimi ani, cheltuielile publice ale Republicii Moldova pentru educație ca pondere din PIB și cheltuielile totale ale sectorului public au fost mai mari decât în majoritatea țărilor din Uniunea Europeană (UE) și Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OCDE)¹¹⁴. În 2015, cheltuielile pentru educație s-au ridicat la 7% din PIB – cu 32% mai mult decât media OCDE – și 18% din totalul cheltuielilor guvernamentale – mai mult decât în orice altă țară din UE. Cu sprijinul Băncii Mondiale, Republica Moldova a decis să își optimizeze și reorganizeze sistemul de învățământ pentru a contracara scăderea accentuată a populației în ultimii 20 de ani¹¹⁵. Între 2007 și 2016, au fost închise circa 6.000 de clase, reprezentând 194 de școli (între 2010-2017) și au fost eliminate aproape 12.000 de posturi didactice¹¹⁶. Bugetul din 2018 al Ministerului Educației, Culturii și Cercetării a scăzut în mod semnificativ, ajungând la 6,43% din bugetul de stat.

În ciuda progreselor semnificative înregistrate în ultimii ani, copiii cu dizabilități, copiii de o anumită etnie, inclusiv copiii romi, copiii „lăsați în urmă” ca urmare a unei migrații majore¹¹⁷, copiii cu HIV, copiii având un statut socio-economic inferior și care trăiesc în medii rurale etc. încă suferă de lipsuri și inechități permanente. Acest raport se va concentra pe trei grupuri vulnerabile care se confruntă cu discriminarea și stigmatizarea: copii cu dizabilități, copii romi și copii aparținând minorităților lingvistice. Chiar dacă situația fetelor și femeilor tinere, a copiilor HIV-pozitivi, a minorităților religioase și a comunităților LGBT etc. nu este acoperită, acestea reprezintă, de asemenea, o cauză de profundă îngrijorare.

A. Includerea copiilor cu dizabilități¹¹⁸

Potrivit Biroului Național de Statistică¹¹⁹, numărul estimat de persoane cu dizabilități este de 182.000 de persoane, inclusiv 11.700 de copii cu vârste cuprinse între 0-17 ani. Persoanele cu dizabilități reprezintă 5,1% din totalul populației țării, iar copiii cu dizabilități constituie aproximativ 1,7% din totalul copiilor din Republica Moldova. Rata dizabilității este mai mare în zonele rurale (63%).

¹¹³ Articolul 27 alineatul (4) din Codul Educației

¹¹⁴ Moldova, Învățământul preșcolar și general: trecerea la un model descentralizat de livrare a serviciului, versiuni selectate februarie 2018; <http://documents.worldbank.org/curated/en/106571523893165988/123660-REVISED-PU-BLIC-P161676-MD-Decentralization-Analysis-final-for-imagebank-4-2018.docx>.

A se vedea, de asemenea, și Banca Mondială. Revizuirea cheltuielilor publice din sectorul educației 2018

¹¹⁵ Pentru mai multe informații, <http://siteresources.worldbank.org/EXTSOCIALDEVELOPMENT/Resources/244362-1350667212030/Anna-Olefir-Education-Moldova.pdf>

¹¹⁶ <http://edu.gov.md/ro/content/reteaua-scolara-anul-2016-cati-elevi-si-cate-scoli-avem>

¹¹⁷ Datorită migrației forței de muncă a părinților lor, 100.000 de copii nu cresc într-un mediu familial, 19.700 de copii din aceștia (aproape 22% din populația totală a copiilor) din Moldova trăiesc fără nicio îngrijire părintească.

¹¹⁸ Datele Biroului Național de Statistică al Republicii Moldova, <http://www.statistica.md/newsview.php?l=en&id=5821&idc=168>, <http://www.statistica.md/newsview.php?l=ro&id%20c=168&id=5821>

¹¹⁹ Numărul populației pentru perioada 2014-2017 este planificat să fie recalculat pe baza datelor din anul 2014 privind datele recensământului populației și al locuințelor, iar indicatorii demografici vor fi disponibili începând din luna august 2018.

Țara a făcut mari progrese în reformarea sistemului pentru a trece la o politică mai robustă în ceea ce privește educația incluzivă. Majoritatea copiilor cu nevoi speciale și copiii cu dizabilități sunt integrați în școlile obișnuite. Numărul acestora s-a triplat și este estimat la 10.130, în timp ce numărul copiilor instituționalizați a scăzut la jumătate în ultimul deceniu. Au fost depuse eforturi mari pentru a ajunge la incluziune în formarea inițială și continuă a cadrelor didactice și la dezvoltarea experiențelor pilot în școli accesibile și incluzive, în special cu ajutorul organizațiilor interguvernamentale, cum ar fi UNICEF¹²⁰ sau Banca Mondială¹²¹ și ONG-uri, ca KEYSTONE¹²², MOTIVAȚIE¹²³ sau LUMOS¹²⁴.

Cu toate acestea, copiii cu dizabilități și cu origini etnice sunt frecvent excluși sau descurajați a frecventa școala, mulți renunță la sistemul de învățământ după nivelul primar¹²⁵. 60% dintre aceștia din grupul de vârstă de 3-6 ani nu se află în grădinițe și doar o treime absolvec școala¹²⁶. Nu mulți dintre aceștia ajung la universitate. În 2017, doar 50 de studenți cu dizabilități au fost admiși în învățământul superior finanțat de la bugetul de stat. Copiii cu dizabilități sunt, de asemenea, mai privați de educația de calitate. Deseori, instituțiile de învățământ și de sănătate nu sunt dotate corespunzător pentru a facilita accesul acestora la astfel de servicii.

Numărul de elevi înscriși în școli speciale a scăzut în anul 2016/2017 comparativ cu anul de studii 2015/16 (cu 16,7%). Cu toate acestea, copiii cu deficiențe senzoriale, dizabilități intelectuale și dizabilități multiple rămân în medii școlare segregate sau în instituții rezidențiale sociale. Dintre acești 860 de elevi în anul 2016/2017, majoritatea suferă de dizabilități mintale (58,8%), în timp ce cei care suferă de deficiențe ale auzului și vedere slabă reprezintă 18,4% și 14,7%. În prima jumătate a anului 2017, doar 38% dintre copiii cu dizabilități mintale în Republica Moldova au fost integrați în sistemul de învățământ¹²⁷. Această cifră a fost destul de stabilă în ultimii ani: în anul școlar 2017/2018, marea majoritate a copiilor din instituțiile speciale au fost cu dizabilități intelectuale (59,1%).

După obținerea independenței, Republica Moldova a moștenit sistemul rezidențial sovietic care a fost înrădăcinat în modelul medical al dizabilității și s-a axat pe evaluarea medicală a persoanei, ignorând aspectele sociale care sunt indispensabile în procesul de incluziune socială. Reforma privind incluziunea copiilor cu dizabilități care au fost anterior excluși din sistemul public de învățământ, precum și cei care au nevoie de educație specială în Republica Moldova, a început astfel după ratificarea Convenției ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități, adică după 2010¹²⁸. Politică publică privind protecția socială a persoanelor cu dizabilități în ultimii ani este îndreptată spre diminuarea și combaterea fenomenului excluziunii sociale prin diferite acțiuni strategice și politice. UNICEF a alocat 2% din finanțarea pe cap de locuitor a școlilor pentru educația incluzivă pentru a contribui la includerea copiilor cu dizabilități în școlile obișnuite din Republica Moldova.

La 11 iulie 2011, guvernul a adoptat hotărârea nr. 523 de aprobare a planului de implementare a reformelor legate de dezinstituționalizare și a Programului de dezvoltare a educației incluzive în Republica Moldova pentru anii 2011-2020, pe baza căruia au fost dezvoltate servicii alternative,

¹²⁰ https://www.unicef.org/about/annualreport/files/Moldova_2016_COAR.pdf

¹²¹ <https://fism.gov.md/en/content/more-400-pupils-disabilities-and-special-educational-needs-20-moldovan-general-schools-have>

¹²² <http://www.keystonemoldova.md/en/what-we-do/inclusive-education.php>

¹²³ <http://motivatie.md/index.php?l=en>

¹²⁴ https://mecc.gov.md/sites/default/files/educatie_incluziva_final.pdf

¹²⁵ Date UNICEF, <https://data.unicef.org/country/mda/>; <https://www.unicef.org/moldova/children.html>

¹²⁶ Datele Biroului Național de Statistică al Republicii Moldova din 2016, menționate în raportul UNICEF, Evaluarea Guvernului Republicii Moldova – UNICEF 2013-2017 Programul de Cooperare de Țară 2016, https://www.unicef.org/evaldatabase/files/Moldova_2017_001_UNICEF_Country_Programme_2013-2017_Evaluation_Report.pdf

¹²⁷ Cifrele menționate în programul național de incluziune socială a persoanelor cu dizabilități pentru anii 2017-2022

¹²⁸ Cifrele menționate în raportul Avocatului Poporului;

http://ombudsman.md/sites/default/files/document/attachments/raport_diz_2017_red_0.pdf

precum și servicii de sprijin: Centrul Republican de Asistență Psiho-Pedagogică (la nivel central), Serviciul de Asistență Psiho-Pedagogică (la nivel raional), centrele de resurse și comitetele interdisciplinare (în cadrul instituțiilor de învățământ general).

Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei (actualul Minister al Sănătății, Muncii și Protecției Sociale) a elaborat Ghidul Practic privind evaluarea, dezinstituționalizarea și incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități mintale, aprobat prin Ordinul nr. 130 din 6 august 2013.

Planul de acțiuni al Guvernului pentru anii 2016-2018 a stabilit acțiunea de dezinstituționalizare a persoanelor cu dizabilități mintale, prin crearea unui sistem de îngrijire comunitară¹²⁹. Guvernul Republicii Moldova a aprobat, de asemenea, Programul Național pentru Incluziunea Socială a Persoanelor cu Dizabilități pentru anii 2017-2022 și Planul de acțiuni pentru punerea în aplicare a acestuia. Scopul acestui program este de a dezvolta servicii accesibile și incluzive care să răspundă nevoilor reale ale persoanelor cu diferite tipuri de dizabilități. De asemenea, a fost angajat gradual personalul de sprijin progresiv pentru copiii cu nevoi educaționale speciale, inclusiv copiii cu dizabilități. Strategia de protecție a copilului pentru anii 2014-2020 a aprobat, în special, stoparea treptată a instituționalizării copiilor cu vârste cuprinse între 0-3 ani și reducerea continuă a numărului de copii aflați în îngrijire de tip rezidențial.

Obiectivul principal al autorităților moldovenești este implementarea practică a documentelor strategice în domeniu.

Ca urmare a intrării în vigoare a Legii nr. 60 din 30 martie 2012 (articolele 17-26), care reglementează politica de accesibilitate a statului, instituțiile statului au adoptat o serie de măsuri pentru punerea în aplicare a acestor prevederi. Astfel, a fost elaborat și aprobat Planul de acțiuni privind implementarea măsurilor de asigurare a accesului persoanelor cu dizabilități la infrastructura socială prin Hotărârea Guvernului nr. 599 din 13 august 2013. Ulterior, Inspekția de Stat în Construcții a înființat un grup de lucru pentru efectuarea verificărilor planificate pentru a răspunde cerințelor de accesibilitate a infrastructurii sociale, precum și pentru a elabora recomandări privind armonizarea legislației naționale și normele internaționale. În același timp, autoritatea națională competentă în domeniu a elaborat un nou Plan de acțiuni privind punerea în aplicare a măsurilor de asigurare a accesului persoanelor cu dizabilități la infrastructura socială pentru perioada 2017-2020.

Cu toate acestea, Republica Moldova se confruntă cu diverse provocări critice care împiedică educația incluzivă, cum ar fi:

- ▶ lipsa resurselor financiare;
- ▶ lipsa unui pachet minim de servicii pentru copiii cu dizabilități și familiile acestora;
- ▶ lipsa sau insuficiența personalului de sprijin (un profesor asistent și un asistent social pentru 10 copii cu dizabilități în medie) și a unor specialiști (psiholog, psihopedagog, interpreți)
 - o Provocările se referă în special la nivelurile scăzute ale salariilor, ceea ce face dificilă recrutarea personalului auxiliar și a cadrelor didactice tinere;
 - o Și condiții nefavorabile de trai în zonele rurale (de exemplu, inexistența apei curente/canalizării, încălzirii, drumurilor bune, opțiunilor pentru petrecerea timpului liber pentru copii și familii), care împiedică recrutarea și păstrarea personalului;

¹²⁹ Strategia de incluziune socială pentru persoanele cu dizabilități (2010-2013); Consiliul ONU pentru Drepturile Omului, Revizuirea periodică universală, *Raportul Grupului de lucru pentru revizuirea periodică universală: Moldova*, Doc. ONU A/HRC/19/18, 2011; Consiliul pentru Drepturile Omului, *Raportul Raportorului Special pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități privind misiunea sa în Republica Moldova*, Doc. ONU A/HRC/31/62/Ad.2, 2016

- ▶ lipsa de cunoștințe și motivația de a aplica abordări moderne de învățare în rândul angajaților mai în vârstă;
- ▶ barierele atitudinale ale cadrelor didactice în procesul de integrare a copiilor cu nevoi educaționale speciale;
- ▶ nevoia de formare continuă a cadrelor didactice cu privire la modul de interacțiune cu copiii cu dizabilități, în special cu cei cu deficiențe mintale;
- ▶ formarea insuficientă a specialiștilor din diferite sectoare în ceea ce privește accesibilitatea, tehnologiile și mijloacele de asistență etc.;
- ▶ lipsa acomodării rezonabile pentru nevoile copiilor cu dizabilități și lipsa de cunoștințe și abilități legate de educația incluzivă în rândul personalului;
- ▶ lipsa materialelor didactice specifice;
- ▶ faptul că limbajul semnelor nu este recunoscut în mod adecvat ca o limbă oficială și lipsa accesului la educație pentru copiii surzi;
- ▶ atitudinea negativă, discriminatorie și stigmatizatoare a cetățenilor, a personalului administrativ și a cadrelor didactice cu dizabilități;
- ▶ nivelul scăzut de cunoaștere a drepturilor omului și a drepturilor persoanelor cu dizabilități;
- ▶ mecanismele de aplicare ineficiente și lipsa unor măsuri active pentru a asigura respectarea legislației;
- ▶ lipsa de accesibilitate la clădirile școlare, la salubritate, la informație, la materiale (birouri mai largi, table mai joase etc.), comunicații și transport;
 - o Voluntarii Asociației MOTIVAȚIE din Republica Moldova au organizat un „maraton” cu scaune cu roțile pentru a evalua accesibilitatea școlilor din Chișinău. S-a constatat că 77% din școlile din oraș au fost inaccesibile.
 - o Situația s-a înrăutățit odată cu reforma optimizării: elevii trebuie să fie transportați în localitățile învecinate datorită creării de școli de circumscripție, dar nu există resurse suficiente pentru asigurarea transportului elevilor, ceea ce are un impact dispart asupra copiilor cu dizabilități.
- ▶ lipsa unui mecanism eficient de stat pentru evaluarea, monitorizarea și responsabilizarea pentru conformitatea cu reglementările și standardele în domeniul construcțiilor;
- ▶ lipsa sau insuficiența indicatorilor sociali pentru evaluarea eficacității problemelor de politică publică din domeniu (de exemplu, eficiența serviciilor sociale), generând întârzieri în identificarea problemelor și posibilele soluții;
- ▶ lipsa unui sistem național de colectare și prelucrare a datelor statistice cu privire la dizabilități.

Ca urmare, „incluziunea nu este neapărat sinonimă cu integrarea. Deși pot fi înscrși într-o școală, copiii cu dizabilități nu pot fi integrați pe deplin din cauza lipsei facilităților de sprijin necesare, a personalului slab instruit sau a discriminării din partea personalului, elevilor și părinților”¹³⁰. Deși Legea nr. 60 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități este menită să protejeze drepturile persoanelor cu dizabilități, multe dintre dispozițiile sale rămân exclusiv pe hârtie.

¹³⁰ Capitolul Asistența socială și protecția familiei în Planul de acțiuni al Guvernului pentru anii 2016-2018, aprobat de Guvern Decizia nr. 890 din 20 iulie 2016 ; <http://lex.justice.md/md/365929/>

B. Minoritățile lingvistice

Utilizarea limbii materne este un aspect esențial pentru identitatea minorităților etnice.

Datorită contextului istoric a Republicii Moldova, limba a fost politizată, ceea ce a dus la „cristalizarea a două forme practic exclusive ale identităților bazate pe limbă”¹³¹. Principala polarizare se găsește între vorbitorii de limbă rusă și de limbă română.

În timp ce vorbitorii ruși sunt văzuți ca aspirând la legături mai strânse cu Rusia, vorbitorii limbii de română sunt considerați ca susținând o agendă pro-europeană și chiar o eventuală unire cu România. Mulți cetățeni moldoveni nu cunosc deloc sau cunosc foarte slab limba română, care, de asemenea, suferă din cauza percepției post-sovietice reziduale privind „inferioritatea” sa față de limba rusă. Deși nu există o ostilitate deosebită față de vorbitorii de limbă rusă sau de alte limbi minoritare, societatea moldovenească rămâne divizată între latura etnică și cea lingvistică. Aceste grupuri lingvistice principale evoluează în sfere sociale separate. Acest lucru duce la probleme lingvistice reale, în special în domeniul educației.

Trei sferturi din populație utilizează predominant mai degrabă limba română, decât limba rusă (sau alte limbi). Minoritățile naționale reprezentând 22% din populație folosesc în mod semnificativ limba rusă ca limbă principală de comunicare interetnică. Restul vorbesc de asemenea limba ucraineană, găgăuză și bulgară. În timp ce vorbitorii de limbă română tind să fie deja bilingvi, mulți vorbitori de limbă rusă nu au reușit acest lucru.

Copiii aparținând minorităților naționale din Republica Moldova rămân în tabăra de limbă rusă. Predarea limbilor minoritare este asigurată, într-adevăr, numai în școlile care au ca limbă principală de predare limba rusă, unde limba de stat este așadar predată ca a treia limbă. Calitatea slabă a educației limbii de stat în școlile de limbi minoritare este exprimată în mod unanim, referindu-se la diferite neajunsuri:

- ▶ resursele limitate alocate;
- ▶ lipsa profesorilor calificați, bilingvi;
- ▶ lipsa materialelor didactice și a manualelor adecvate;
- ▶ stimulente și oportunități limitate de a învăța limba în regiunile în care sunt concentrate persoanele aparținând minorităților.

Ca rezultat, viitorul profesional al minorităților lingvistice (inclusiv al vorbitorilor de limbă rusă) în Republica Moldova pare compromis. Un număr din ce în ce mai mare de absolvenți ai școlilor de limbă rusă nu au altă posibilitate decât să părăsească Republica Moldova pentru Rusia sau Transnistria, pentru a da și a lua examenul de bacalaureat și pentru studiile ulterioare.

În ciuda unei deschideri crescânde spre învățarea limbii române, în special în rândul tinerilor și a Programului de acțiuni al Guvernului (2015-2018), care acordă prioritate cunoașterii culturii, istoriei, limbii și religiei atât a minorităților naționale, cât și a majorității etnice, la această etapă nu există o strategie și un plan de acțiuni cuprinzător și eficient pentru integrarea lingvistică a persoanelor aparținând minorităților naționale.

Predarea limbilor și culturilor bulgară, găgăuză și ucraineană este asigurată timp de patru ore pe săptămână în școlile cu predare în limbă rusă¹³² care se află în zonele în care există un număr mare de persoane care aparțin minorităților naționale. S-au depus eforturi pentru a crește disponibilitatea învățământului în limba minorităților, inclusiv prin introducerea metodologiei de predare

¹³¹ http://eap-csf.eu/wp-content/uploads/Background-Analysis-Report_amended-18-01-2017.pdf

¹³² Federica Prina, Diviziunile lingvistice și Carta lingvistică – Cazul Republicii Moldova, Centrul European pentru Problemele Minorităților DOCUMENT DE LUCRU nr. 64, martie 2013; http://www.ecmi.de/uploads/tx_lfpubdb/Working_Paper_64_Final.pdf

multilingvă în școlile pilot. Cu toate acestea, administrațiile școlilor întâmpină dificultăți în ceea ce privește recrutarea de profesori instruiți corespunzător. În plus, acestora nu le sunt asigurate întotdeauna, în mod adecvat, materialele didactice și educaționale de înaltă calitate. Astfel de probleme persistente au dus la o reducere a numărului de elevi din astfel de școli în ultimii ani, iar reforma de optimizare a sistemului de învățământ a avut de asemenea un impact disproporționat, multe dintre acestea fiind închise.

Potrivit Biroului Relații Interetnice, există aproximativ 300 de școli în care predarea se face în limba rusă. Limba ucraineană este predată în zonele intens populate de ucraineni și același lucru este valabil pentru limba găgăuză și bulgară, dar aceasta se referă doar la istorie, limba maternă și literatura etnică. Celelalte discipline sunt în limba rusă. Limba ucraineană este predată în 40 de școli, găgăuza în 40, bulgara în 30, poloneza în 3, ebraica și idiș în 2 și germana în 2.

Limbile minorităților sunt încă predate, de exemplu, doar în școlile de limbă rusă, care lasă persoanele aparținând minorităților naționale cu oportunități inadecvate de a dobândi competența deplină a limbii române.

C. Copiii de etnie romă

În cadrul recensământului populației din 2004, 12.271 de persoane au fost identificate ca romi, reprezentând 0,36% din totalul populației. Multe rapoarte naționale și internaționale deplâng condițiile de viață deplorabile și situația socială nefavorabilă a populației de etnie romă din Republica Moldova¹³³. Indicatorii care măsoară excluziunea socială în Republica Moldova reflectă faptul că majoritatea romilor trăiesc în sărăcie. Ratele de ocupare a forței de muncă și veniturile în rândul romilor sunt în prezent cu mult sub cele ale populației medii. Există o corelație directă între nivelul scăzut al educației populației de etnie romă și nivelul de sărăcie al acesteia. Ca și copiii săraci, romii trăiesc în principal în așezări rurale izolate. Frecventarea școlilor scade considerabil, o dată cu promovarea în clasele superioare.

Chiar dacă nu este actualizată, s-a estimat că 47% dintre copiii de etnie romă cu vârste cuprinse între 7 și 15 ani nu au fost înscriși la școală¹³⁴. Ratele de participare a copiilor romi la toate nivelurile școlare sunt mult mai mici decât cele ale copiilor care nu sunt de etnie romă: o pătrime la nivelul preșcolar, jumătate la nivelurile primare și gimnaziale și o cincime la nivelul liceal¹³⁵. Fetele de etnie romă sunt afectate în mod disproporționat, rezultatul fiind că doar 63% dintre femeile romi cu vârsta cuprinsă între 16 și 24 de ani au educație, în comparație cu 99% din femeile non-romi din respectiva grupă de vârstă¹³⁶. În 2017/2018, dintre cei 209 de copii care abandonează școala (55 la clasele 1-4 și 154 pentru clasele 5-9), 41 erau romi.

Romii se confruntă cu mari obstacole în învățământul primar. Aceștia rămân în urmă în ceea ce privește participarea la școală și performanțele la toate nivelurile. Părinții nu au mijloacele necesare pentru a achiziționa materiale școlare, unii migrează pentru muncă sezonieră, alții îi țin pe copii acasă pentru a le fi de ajutor acasă sau pentru îngrijirea copiilor. De asemenea, este important de menționat că, datorită criteriilor formale de înscriere, cum ar fi cerința unui certificat de naștere, unii copii romi nu se pot înscrie, deoarece nu au acest document. La întoarcerea din migrație, părinții trebuie să prezinte un certificat care să dovedească prezența școlară în perioada de absență, dar

¹³³ Limba ucraineană, găgăuză, bulgară este studiată ca disciplină 3 ore pe săptămână; disciplina „Istoria, cultura și tradițiile populațiilor: rusa, ucraineană, găgăuza și bulgara este predată 1 oră pe săptămână.

¹³⁴ A se vedea, de exemplu, Raportul Raportorului Special pentru problemele minorităților privind misiunea sa în Republica Moldova, 2017; <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G17/004/38/PDF/G1700438.pdf?OpenElement>

¹³⁵ A se vedea, D. Mihailov, *Situația sănătății comunităților de romi: analiza datelor din Studiul regional al romilor al PNUD/Banca Mondială/CE*, (PNUD, 2012). Disponibil la adresa www.undp.org/content/dam/rbec/docs/The-health-situation-of-Roma-communities.pdf. Citat de Raportorul Special pentru problemele minorităților privind misiunea sa în Republica Moldova în raportul său din ianuarie 2017. <http://md.one.un.org/content/dam/unct/moldova/docs/pub/MinReport%20EN.pdf>

¹³⁶ Organizația Națiunilor Unite Moldova (2013), „Romii în Republica Moldova în zonele cu populație proprie compactă”

majoritatea părinților nu respectă această cerință. Atitudinile culturale față de educație afectează de asemenea școlarizarea, cum ar fi căsătoriile între copii ale fetelor de etnie romă. De asemenea, copiii romi se confruntă cu dificultăți la școală deoarece vorbesc limba romani sau, în unele cazuri, limba rusă, dar nu limba oficială de instruire. Mulți dintre aceștia nu înțeleg deloc limba română. Chiar dacă au fost create clase pregătitoare pentru copiii romi, școlile au diferite practici și abordări pentru a asigura educația preșcolară. Nu există o practică uniformă la nivel național.

BRI a inițiat elaborarea Planului de acțiuni privind sprijinirea populației de etnie romă în Republica Moldova pentru anii 2011-2015¹³⁷. Educația a fost considerată un domeniu prioritar cheie. Din ianuarie 2013, mediatorii comunității rome au fost instituționalizați. Parlamentul a adoptat apoi Legea nr. 69 din 5 aprilie 2013 privind completarea articolului 14 din Legea nr. 436-XVI din 28 decembrie 2006 privind administrația locală, prin care Consiliul local al primului nivel a primit puterea de a decide asupra înființării unui mediator comunitar în localitățile locuite compact sau în comun de către romi. Rolul lor este de a facilita comunicarea între comunitățile de romi și autoritățile publice locale pentru a asigura un acces mai bun la serviciile publice disponibile, cum ar fi educația. Experiența de teren arată că, ori de câte ori mediatorii romi au fost activi, acțiunea acestora a fost una de succes în ceea ce privește creșterea numărului înscrierilor de copii romi și limitarea numărului de căsătorii între copii.

Cu toate acestea, angajarea a 48 de mediatori romi, pas considerat crucial în promovarea accesului romilor la drepturi în domenii precum educația și serviciile sociale la nivel local, nu a fost niciodată îndeplinită. La începutul anului 2017, numărul acestora a scăzut la 4 mediatori rămași în serviciu, în special din cauza procesului de descentralizare, responsabilitatea remunerării acestora rămânând în seama administrației locale. Criza financiară și politică au împiedicat punerea în aplicare a acestui Plan de acțiuni.

La 9 iunie 2016, Guvernul a adoptat Planul de acțiuni pentru susținerea populației rome pentru anii 2016-2020. Obiectivele planului de acțiuni sunt:

- ▶ creșterea ratei de participare a copiilor romi, în special a fetelor rome, în sistemul de învățământ preșcolar și preuniversitar;
- ▶ îmbunătățirea procesului educațional al copiilor romi (6-18 ani) prin școlarizare obligatorie și reducerea ratei de absenteism și abandon școlar timpuriu.

Comitetul pentru Drepturile Omului și-a exprimat temerile că acest Plan se va confrunța cu provocări similare ca cel anterior¹³⁸.

Cu toate acestea, în 2017, Biroul Relații Interetnice a definit un nou buget care urmează să fie prezentat Ministerului Finanțelor, estimat la 2,2 milioane lei. Acesta a stabilit necesitatea a 44 de mediatori. În decembrie 2017, a fost organizat un prim forum pentru a descrie competențele și îndatoririle profesionale ale acestora. Chiar dacă, la această etapă, mediatorii romi sunt încă puțin instruiți și remunerați (circa 2.000 de lei pe lună), există dorința de a le crește nivelul de educație și salariul. În ianuarie 2018, au fost deja numiți 26 de mediatori și încă 4 persoane au fost pe cale să obțină o poziție.

În mai multe rapoarte ale ONU, s-a constatat că copiii romi erau segregati în școli. Situația s-a îmbunătățit într-o oarecare măsură datorită practicilor pozitive de transferare a mai multor copii romi de la o școală segregată (Vulcănești) în școlile obișnuite (Ciorești) și un pachet de măsuri de încetare a educației segregate în Otaci, în 2013. Ministerul Educației a organizat transportul gratuit pentru copiii din localitățile dens populate de romi, care se află la cel puțin 3 km de cea mai apropiată unitate de învățământ. Cu toate acestea, unii părinți romi încă se plâng că copiii lor sunt izolați în clase și nu interacționează cu colegii de clasă. Astfel de situații pot duce la hărțuiri discriminatorii.

¹³⁷ PNUD Moldova în cooperare cu ONU Femei și OHCHR, *Studiu privind situația femeilor și fetelor rome în Republica Moldova*, 2014.

¹³⁸ adoptat prin HG Nr.494 din 8 iulie 2011 și modificată prin HG Nr. 56 din 31 ianuarie 2012

Capitolul IV

RECOMANDĂRI

1. Ratificarea următoarelor instrumente juridice internaționale și europene::

- ▶ Protocolul nr. 12 al Convenției Europene a Drepturilor Omului;
- ▶ Carta Europeană a Limbilor Regionale sau Minoritare;
- ▶ Protocolul Opțional la Convenția privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități;
- ▶ Protocolul Opțional la Convenția privind Drepturile Copilului;
- ▶ Protocolul Opțional la Pactul Internațional privind Drepturile Economice, Sociale și Culturale.

2. Revizuirea legislației în vederea respectării depline a standardelor internaționale și europene:

- ▶ Modificarea textului articolului 16 din Constituție pentru a garanta egalitatea tuturor persoanelor, cu excepția cazurilor prevăzute de lege și nu numai pentru cetățenii moldoveni;
- ▶ Includerea expresă a dizabilității, stării de sănătate (inclusiv statutul HIV/SIDA), orientării sexuale, identității de gen, locului de reședință etc., ca criterii de discriminare interzise în articolul 16 al Constituției și în Legea nr. 121;
- ▶ Reîncadrarea excepției prevăzute la articolul 9 alineatul (4) din Legea nr. 121 pentru a o limita la cazurile în care aderarea la o religie specifică este o cerință reală;
- ▶ Compilarea în Legea nr. 121 a diferitelor forme de discriminare și a remediilor lor corespunzătoare;
- ▶ Includerea în Codul Contravențional a unei serii mai largi de acte discriminatorii care vor fi sancționate, și anume: segregarea rasială, incitarea la discriminare, victimizarea și actele de hărțuire;
- ▶ Includerea garanției accesibilității în dotările tehnice actualizate prin elaborarea și aprobarea normelor și standardelor privind accesibilitatea copiilor cu diferite tipuri de dizabilități la infrastructură, transport, informație și comunicații;
- ▶ Recunoașterea limbajului semnelor ca mijloc de comunicare;
- ▶ Modificarea Codului Educației pentru a reflecta tranziția deplină la educația incluzivă, adică:
 - o Asigurarea faptului că niciunui copil nu i se refuză accesul la școlile obișnuite din cauza dizabilității;
 - o Interzicerea lipsei de acomodare rezonabilă, ca formă de discriminare;
 - o O mai bună încadrare a opțiunii de școlarizare la domiciliu care trebuie utilizată numai în interesul superior al copilului cu nevoi educaționale speciale și a cărei calitate trebuie garantată.

3. Îmbunătățirea mecanismului de aplicare:

- ▶ Acordarea CPEDAE a competenței de a efectua inspecții la fața locului și de a impune sancțiuni pentru actele de discriminare;
- ▶ Creșterea nivelului amenziilor pentru a descuraja discriminarea și hărțuirea;
- ▶ Monitorizarea și sancționarea mesajelor discriminatorii promovate de mijloacele de informare în masă;
- ▶ Elaborarea unei foi de parcurs realiste, cu un calendar pentru a face accesibile școlile, autobuzele școlare, grupurile sanitare și toate procesele de achiziții publice legate de aceste facilități și de transportul public (a se vedea și punctul 4 de mai jos);
- ▶ Sancționarea necorespunderii cerințelor privind accesibilitatea fizică și a comunicării, inclusiv, după caz, retragerea certificatului de atestare tehnică și profesională a specialiștilor în construcții, pentru a opri practica defectuoasă de aprobare a documentelor de proiectare care încalcă reglementările relevante privind accesibilitatea;
- ▶ Promovarea litigiilor strategice și a promovării cu sprijinul societății civile, sub umbrela CPEDAE, pentru a ajuta copiii să obțină acomodare rezonabilă și accesul egal la o școală incluzivă.

4. Punerea în aplicare a cerințelor privind accesibilitatea și asigurarea unei acomodări rezonabile:

- ▶ Eliminarea tuturor barierelor care împiedică accesul copiilor cu dizabilități la sistemul educațional, adică asigurarea accesului fizic la toate facilitățile (ascensoare cu platformă și elevatoare pentru scări pentru a accesa sălile de clasă de la fiecare etaj al clădirii, rampe etc.), inclusiv cantinele școlare, locurile de cazare și cabinetele sanitare, piesele de mobilier, transportul, precum și procedurile de administrație și de examinare:
 - o Evaluarea accesibilității infrastructurii pe baza unui chestionar tehnic;
 - o Elaborarea, aprobarea și implementarea programelor naționale și locale în domeniile construcțiilor, transporturilor, informațiilor și comunicațiilor pentru a asigura accesibilitatea persoanelor cu diferite tipuri de dizabilități;
 - o Asigurarea controlului, evaluării și monitorizării de către autoritățile publice responsabile de domeniile construcțiilor, transporturilor, informării și comunicării privind respectarea normelor și standardelor tehnice de accesibilitate a persoanelor cu dizabilități;
 - o Formarea profesională inițială și continuă a specialiștilor în domeniile construcțiilor, transporturilor, informațiilor și comunicațiilor privind respectarea și aplicarea normelor și standardelor tehnice de accesibilitate a persoanelor cu dizabilități.
- ▶ Crearea unui spațiu de odihnă pentru copiii cu dizabilități;
- ▶ Dezvoltarea de materiale didactice alternative care sunt sensibile la diferențele dintre copii, manuale adaptate și sisteme de comunicare augmentative și alternative (Braille, limbajul semnelor).

5. Formarea:

- ▶ Organizarea formării continue privind diversitatea, dialogul intercultural și educația incluzivă, precum și implementarea acesteia (adică conceptul de acomodare rezonabilă și design-ul universal) pentru directorii de școli, cadre didactice, personal administrativ și asistente medicale școlare;
- ▶ Formarea educatorilor și cadrelor didactice cu privire la toleranța inter-etnică și interculturală și la eliminarea prejudecăților și barierelor atitudinale;
- ▶ Asigurarea asistenței materiale metodologice pentru profesori pentru a lucra cu toți copiii cu nevoi speciale, inclusiv copiilor cu autism;
- ▶ Desfășurarea instruirii cadrelor didactice care să asiste sau să predea copiilor cu deficiențe de auz folosind limbajul semnelor;
- ▶ Formarea mediatorilor comunitari romi pentru consolidarea capacităților acestora și promovarea calificării lor profesionale.

6. Alocarea de resurse suficiente:

- ▶ Asigurarea unui pachet minim de servicii de suport educațional (centru de resurse, cadre didactice de sprijin, asistenți personali și servicii comunitare) pentru fiecare elev cu dizabilități înscris în instituția de învățământ, în funcție de nevoile copilului în nivelul de învățământ preșcolar, primar și secundar, în special, servicii psiho-pedagogice, psihologice și de logopedie;
- ▶ Facilitarea accesului la ajutoarele de mobilitate de calitate, echipamentele, dispozitivele și tehnologiile de asistență pentru toți copiii cu dizabilități;
- ▶ Dezvoltarea serviciilor de sprijin non-educaționale, cum ar fi autobuzele școlare gratuite și accesibile, cu ore adecvate și flexibile;
- ▶ Dezvoltarea și oferirea de servicii de consiliere și orientare în carieră pentru adolescenții cu dizabilități în instituțiile de învățământ;
- ▶ Promovarea educației în limba maternă și bilingvă la toate nivelurile de către profesori calificați bilingvi;
- ▶ Asigurarea accesului efectiv la competența deplină a limbii de stat pentru toți copiii, inclusiv a copiilor care vorbesc limba rusă și romani, precum și a altor minorități lingvistice;
- ▶ Îmbunătățirea accesului la predarea și învățarea de calitate a limbilor minorităților și în toate limbile minoritare, utilizând metodologii de predare moderne bilingve și multilingve, prin furnizarea corespunzătoare de materiale didactice și cadre didactice calificate la toate disciplinele;
- ▶ Extinderea accesului la educația timpurie, în special pentru copiii cu dizabilități și copiii romi, în vederea combaterii excluziunii;
- ▶ Organizarea de cursuri pregătitoare pentru copiii de etnie romă care nu participă la învățământul preșcolar;
- ▶ Organizarea de meditații pentru sprijin la teme de casă și programe adaptate de recuperare pentru copiii reveniți din migrația sezonieră;

- ▶ Angajarea de cadre didactice, logopezi și psihologi suplimentari în școlile cu un număr mare de copii romi;
- ▶ Punerea în aplicare de măsuri pozitive pentru copiii de succes de etnie romă care absolvesc clasa a IX-a, cum ar fi burse sau premii;
- ▶ Asigurarea unei finanțări adecvate de la bugetul central pentru mediatorii suplimentari ai comunității de romi.

7. Creșterea gradului de conștientizare:

- ▶ Investirea în campanii publice asertive de combatere a stigmei sociale față de copiii cu dizabilități și de etnie romă și de promovare a incluziunii sociale și a unei abordări bazate pe drepturile omului;
- ▶ Organizarea de campanii de informare și conștientizare părinților romi de a-și înscrie copiii la școală, inclusiv la nivelul preșcolar;
- ▶ Includerea educației civice în programa școlară pentru ca copiii să fie informați cu privire la drepturile lor și interzicerea traficului și a exploatarei economice.

8. Asigurarea și promovarea:

- ▶ Abordarea ascendentă și consultarea părților interesate cheie ori de câte ori este cazul de educație incluzivă;
- ▶ Participarea părinților romi la consiliile de administrație ale instituțiilor de învățământ;
- ▶ Înregistrarea tuturor nașterilor, inclusiv a copiilor romi și ameliorarea sarcinii administrative și instituționale pentru înscrierea la școală;
- ▶ Revizuirea comprehensivă a programei și a manualelor școlare pentru a include diversitatea culturală a Republicii Moldova (de ex. modul de istorie, cultură și tradiții ale grupurilor etnice rus, ucrainean, găgăuz, bulgar, rom și al altor grupuri etnice din Republica Moldova) și incluziunea (de ex.: educație civică);
- ▶ Eficiența caracterului opțional al orelor de religie, copiii având dreptul de a alege sau nu acest curs și revizuirea cursului de religie prin integrarea principiilor diversității, egalității și nediscriminării.

9. Monitorizarea:

- ▶ Studiarea și documentarea obstacolelor permanente în calea accesului egal la educație cu care se confruntă copiii romi și a fenomenului discriminării și segregării împotriva copiilor romi;
- ▶ Monitorizarea nivelului de absenteism și a ratelor de abandon școlar și aflarea cauzelor acestora pentru a reduce și elimina aceste practici;
- ▶ Monitorizarea ratei forței de muncă a copiilor prin inspecții neanunțate la fața locului ale inspectoratelor de muncă în locurile unde sunt cel mai frecvent angajați copiii;
- ▶ Monitorizarea calității procedurilor de școlarizare la domiciliu și de învățare la distanță
- ▶ Definirea indicatorilor pentru evaluarea eficacității incluziunii și a accesibilității;
- ▶ Dezvoltarea unui sistem de colectare, analiză și diseminare a datelor dezagregate privind includerea copiilor cu dizabilități în sistemul de învățământ.

Consiliul Europei este organizația lider în domeniul drepturilor omului pe continentul european. Aceasta include 47 de state membre, dintre care 28 sunt membre ale Uniunii Europene. Toate statele membre ale Consiliului Europei au semnat Convenția Europeană a Drepturilor Omului, un tratat conceput să protejeze drepturile omului, democrația și preeminența dreptului. Curtea Europeană a Drepturilor Omului supraveghează punerea în aplicare a Convenției în statele membre.

www.coe.int

Uniunea Europeană este un parteneriat economic și politic unic în lume între 28 de țări democratice europene. Obiectivele sale sunt pacea, prosperitatea și libertatea pentru cei 500 de milioane de cetățeni - într-o lume mai sigură, echitabilă. Pentru a face lucrurile să se întâmple, țările UE au instituit organisme pentru a conduce și adopta legislația UE. Cele mai importante sunt Parlamentul European (care reprezintă cetățenii Europei), Consiliul Uniunii Europene (reprezentând guvernele naționale) și Comisia Europeană (reprezentând interesele comune UE).

<http://europe.eu>

